

KUL TÚRA SLOVA

*Vedecko-popularizačný
časopis pre jazykovú
kultúru a terminológiu*

*Orgán Jazykovedného ústavu
Ludovíta Štúra SAV
a Jazykového odboru
Matice slovenskej*

*Vychádza s finančnou podporou
Ministerstva kultúry Slovenskej
republiky*

HLAVNÁ REDAKTORKA

Sibyla Mislovičová

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Iveta Vančová

REDAKČNÁ RADA

Adriana Ferenčíková, Ján Findra,
Juraj Glovňa, Robert Hammel,
Renáta Hlavatá, Ingrid Hrubani-
čová, Martin Chochol, Bronisla-
va Chocholová, Nicol Janočková,
Ján Kačala, Anna Maričová, Si-
byla Mislovičová, Slavomír On-
drejovič, Lucia Satinská, Mária
Šimková, Iveta Vančová, Pavol
Žigo

REDAKCIA

813 64 Bratislava, Panská 26

GURIČANOVÁ, Dana: Prídavné meno <i>urbánný</i> v (staro)nových kon- textoch	129
MISLOVIČOVÁ, Sibyla: Slovo <i>dron</i> a iné pomenovania bezpilotných lie- tajúcich zariadení	134
VALENTOVÁ, Iveta: O priezvis- kách z Békešskej Čaby	141
MRÁZ, Peter: O kreovaní literárneho jazyka Slovákov	152

DISKUSIE

BELÁKOVÁ, Mária: Problematika písania joty po tvrdej spoluhláske v cudzích slovách v druhom ročníku primárneho vzdelávania	157
---	-----

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

DVORNICKÁ, Eubica: <i>Na zelenej líke strom košatý</i>	162
MARIČOVÁ, Anna: <i>Živá voda (Pa- zovčania chodili na vodu na bezdám)</i>	170

ROZLIČNOSTI

Premena a rozšírenie významového obrazu podstatného mena <i>domestik</i> . I. Hrubaničová	174
---	-----

SPRÁVY A POSUDKY

Jazykovedec a pedagóg Ladislav Ku- čera sa dožíva 90 rokov. K. Džun- ková	178
Nová učebnica o vete, texte a štýle. L. Mandeliková	180

SPYTOVALI STE SA

- Tvar lokálu singuláru podstatného mena *jojo*. S. Mislovičová 183
Byť na niekoho vysadený. K. Kálmánová 184

Z NOVÝCH VÝRAZOV

- Slová, ktoré nenájdete v Krátkom slovníku slovenského jazyka (21). M. Povážaj 186

Z JAZYKOVÝCH RUBRIK

- Cez tisíc?* S. Duchková 192

KULTÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, vedecko-popularizačný časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Organ Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV a Jazykového odboru Matice slovenskej. Ročník 50, 2016, č. 3 (9. 6. 2016). Sídlo vydavateľa a adresa redakcie: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Panská 26, 811 01 Bratislava. IČO 00167 088. Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine za podpory grantu Ministerstva kultúry SR. Hlavná redaktorka PhDr. Sibyla Mislovičová. Výkonná redaktorka Mgr. Iveta Vančová. Grafická úprava Oto Takáč. Technický redaktor Vladimír Radík. Vychádza šesťkrát ročne. Ročné predplatné 8,40 €, jednotlivé čísla 1,40 €. Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma Vydavateľstvo Matice slovenskej, Mudroňova 1, 036 01 Martin, e-mail: periodika@matica.sk, tel. 043/3812840. Evidenčné číslo 3696/09. Podávanie novinových zásielok povolené OZSsRP Banská Bystrica č. 1325/94-PTP z 25. 4. 1994. ISSN 0023-5202

Distributed by Vydavateľstvo Matice slovenskej, Mudroňova 1, 036 52 Martin, Slovakia. Distribution rights are held by KUBON and SAGNER, P.O.B. 34 01 08, D-8000 München, Germany.

© Jazykovedný ústav Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied v Bratislave

© Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine

Vytlačila tlačiareň Fork, s. r. o., 2016

Cena 1,40 €

Prídavné meno urbánny v (staro)nových kontextoch

DANA GURIČANOVÁ

Vznik tohto príspevku motivovala otázka adresovaná jazykovej poradni Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV: pisateľa zaujímalo, či je vhodné používať v súčasnej slovenčine prídavné meno *urbánny*, keďže textový editor ho podčiarkuje ako nesprávne a nenachádza sa v žiadnej kodifikačnej príručke. Hlbší ponor do tejto na prvý pohľad jednoduchej problematiky ukázal zaujímavé skutočnosti i súvislosti, ktoré v príspevku predkladáme.

Najskôr si všimnime doterajšie lexikografické spracovanie slova *urbánny* v slovenských príručkách. V Pravidlách slovenského pravopisu s abecedným pravopisným slovníkom (1931) sa uvádza prídavné meno *urbánny* s významom „mestský, sídelný, zdvorilý“. V Pravidlách slovenského pravopisu s pravopisným slovníkom z roku 1940 nachádzame prídavné meno *urbánny* v slovníkovej časti bez bližšieho vysvetlenia, ale uvádza sa tu aj zložené prídavné meno *interurbánny* s významom „medzimestský“. Ďalej sa prídavné meno *urbánny* s významom „mestský“ uvádza vo 4. zväzku Slovníka slovenského jazyka (1964, ďalej len SSJ), kde sa označuje ako knižné a zriedkavé. Základným zdrojom tohto významného lexikografického diela bola lístková kartotéka excerpovaná zo slovenských textov publikovaných v rokoch 1860 – 1960, ktorá sa priebežne dopĺňala až do roku 1993, ale nie v takom rozsahu ako v päťdesiatych rokoch 20. storo-

Text vznikol pri riešení grantového projektu *Analýza nových smerovaní vo vývine súčasnej slovenčiny s dôrazom na používateľské hľadisko* (VEGA č. 2/0125/14).

čia. V záverečnom štádiu excerpcie kartotéka obsahovala zhruba 5 miliónov lístkov, takže možno predpokladať, že v čase koncipovania 4. zväzku SSJ už zahŕňala minimálne 3 milióny dokladov. Prídavné meno *urbánný* sa v nej vyskytuje len trikrát, čomu výber uvedených kvalifikátorov plne zodpovedá. Autori slovníka si ako doklad použitia slova vybrali slovné spojenie *urbánne inštitúcie* zo záznamu *Obrodzovaly sa* (podľa dnešného pravopisu *obrodzovali*)... *urbánne inštitúcie* (I. Hrušovský: Dialektika spoločenského vývinu, 1949). Okrem tohto spojenia sú v kartotéke zdokladované ďalšie dve, a to spojenia *urbánne útvary* (E. Hruška – M. Beňuška: Plánovanie krajov a obcí, 1951) a *zbytky (správ. zvyšky) urbánnych jednotiek* (Hruška: Vývoj stavby miest, 1950).

Prídavné meno *urbánný* sa do súčasných platných kodifikačných príručiek, ktorými sú Krátky slovník slovenského jazyka (2003) a Pravidlá slovenského pravopisu (2013), nezaradilo a nebolo ani v ich prvých vydaniach. Nemožno vylúčiť, že jeho aktuálnu frekvenciu nikto neskúmal a autori ho vyradili len na základe kvalifikátorov uvedených v SSJ.

Slovo *urbánný* nezachytáva ani tzv. akademický Slovník cudzích slov (2005), uvádza sa však vo Veľkom slovníku cudzích slov (2003) ako odborný výraz s významom „mestský“.

Zaujímalo nás aj spracovanie slova *urbánný* v českej lexikografii, a to najmä v súvislosti s významom tohto slova uvedeným v Pravidlách slovenského pravopisu s abecedným pravopisným slovníkom z roku 1931 v podobe „mestský, sídelný, zdvorilý“. Je to jediné slovenské lexikografické dielo, kde sa popri význame „mestský“ uvádza aj ďalší význam „zdvorilý“, v ktorom sa slovo *urbánný* v slovenskom kontexte evidentne nepoužívalo a nepoužíva. S určitosťou možno povedať, že kolektív autorov Pravidiel slovenského pravopisu (...) z roku 1931 pod vedením Václava Vážneho sa inšpiroval českým významom slova *urbánní*, keďže celá príručka vykazuje badateľný príklon k češtine. Túto tézu potvrdzujú aj súčasné české lexikografické príručky. V Slovníku spisovného jazyka českého (1989) sa prídavné meno *urbánní* uvádza s kvalifikátormi zriedkavé, knižné a s významom „společensky uhlažený; jemný², zdvořilý“, čomu zodpovedá aj použitý doklad v znení „*u-ější formy v našich polemikách* (Fischer)“. Rovnaké kvalifikátory aj význam slova *urbánní* sa uvádzajú v Akademickom slovníku cizích slov (2000). Na možnosť inej interpretácie slova *urbánní* upozorňuje

Internetová jazyková príručka Ústavu pro jazyk český Akademie věd ČR dostupná na stránke <http://prirucka.ujc.cas.cz/>, ale iba v poznámke k rovnomennému heslu: „užívá se též ve významu ‚městský‘“. Na pozadí týchto informácií nás prekvapili výsledky vyhľadávania v korpuse Araneum Bohemicum Maximum (Czech, 15.04), v ktorom sa slovo *urbánní* nachádza 1 015-krát, pričom ani jediný doklad nekorešponduje s významom z citovaných slovníkov, všetky sú použité vo význame „mestský“, napr. *Diskuze se týkala tzv. urbánní dimenze, tedy jak budou zohledněny potřeby měst v programových dokumentech... – Urbánní prostory však nepřejí dalšímu rozvoji zahradnické výroby, půda je stále znatelněji využívána pro stavební účely. – Černohlávek se dobře adaptoval na urbánní prostředí a ve městech vyhledává vhodná prostředí, kde i hnízdí.*

V českých etymologických slovníkoch ani v novom Stručnom etymologickom slovníku slovenčiny (Králik, 2015) sa prídavné meno *urbánní* nenačádza, preto sme sa pokúsili hľadať vysvetlenie uvedených významových rozdielov cez angličtinu. V súčasnej angličtine plne fungujú dve graficky podobné prídavné mená s mierne odlišnou výslovnosťou, ktoré sa v slovníku Macmillan English Dictionary for Advanced Learners (2002) uvádzajú v podobe *urban* [ˌɜːbən] s významom „vzťahujúci sa na mestá a veľkomesťá alebo odohrávajúci sa tam“ a *urbane* [əːˈbeɪn] s významom „správajúci sa príjemným, uvoľneným a korektným spôsobom v spoločenskom styku“. Podľa Online Etymology Dictionary bolo slovo *urbane* prvýkrát zaznamenané v 30. rokoch 16. storočia s významom „mestský, súvisiaci s mestom“ zo slova *urbain* zo stredovekej francúzštiny (14. stor.), priamo z latinského *urbanus* vo význame „patriaci mestu“, aj „na mestskej úrovni, kultivovaný“. Význam „s mestskými maniermi, galantný, uhladený“ pochádza z dvadsiatych rokov 17. storočia z druhotného významu v klasickej latinčine. Prídavné meno *urban* s významom „typický pre mestský život, týkajúci sa miest“ bolo prvýkrát zaznamenané v roku 1610, ale do roku 1830 sa vyskytovalo len zriedkavo; z latinského *urbanus* vo význame „týkajúci sa mesta alebo mestského (rímskeho) života“ aj „v súlade s mestskou módou, uhladený, rafinovaný, kultivovaný, galantný“, občas aj „vtipný, duchaplný, trúfalý, drzý“. Tento význam sa časom vyprofiloval, zatiaľ čo sa používanie slova *urbane* postupne obmedzilo len na opis manierov, vystupovania a štýlu (pozri www.etymonline.com). Je zaujímavé, že ani v češtine, ani v sloven-

čine nevznikol podobný variant, pričom české slovo *urbánní* si zachovalo prvotné dva významy až do druhej polovice 20. storočia.

V súčasnej slovenčine sa prídavné meno *urbánný* používa výhradne vo význame „mestský, súvisiaci s mestom“ a jeho frekvencia sa rapidne zvyšuje najmä v posledných dvoch desaťročiach. V internetových textoch (vyhľadávač Google) sme zaregistrovali zhruba 55 700 výskytov slova *urbánný*, v korpuse Omnia Slovaca (15.05) sa vyskytuje 3 040-krát, pričom väčšina textov, v ktorých ho nachádzame, vznikla po roku 2000. V spomenutom korpuse sa prídavné meno *urbánný* najčastejšie vyskytuje v spojení s podstatným menom *etnológia* (113 výskytov), druhým najčastejším je slovo *krajina* (72 výskytov) a tretím spojenie so slovom *kultúra* (58 výskytov), napr. *Možno povedať, že urbánna etnológia sa na Slovensku začala formovať práve štúdiom Bratislavy. – Áno, zmieňujúc sa často o svojom pomere voči mestu a k urbánnej kultúre, mimovoľne vyvolávam podozrenie, že si iné nevážim.* Pomerne často sa prídavné meno *urbánný* používa v takom kontexte, kde sa zdôrazňuje protiklad *urbánný* – *rurálny*, teda *mestský* a *vidiecky/dedinský*, napr. *Musím sa vyznať, že na autorskej pozícii Petra Holku mi je sympatická zaťaženosť, ba až vrastenosť do istého typu prozaickej sebareflexie, ktorá operuje medzi dvoma archetypálnymi pólmi modernej slovenskej prózy – dedinským a urbánnym. – Ľudia, ktorí žijú na vidieku, trpia alergiou menej ako urbánne typy, ktoré do prírody iba občas zavítajú. – Rovnocennosť napriek tomu, že Slovensko bolo psychologicky i politicky konzervatívnejšie, rurálnejšie, nacionálnejšie, religióznejšie, emocionálnejšie (na rozdiel od radikálnejších, urbánnejších, racionálnejších Čechov).*

Za zaujímavé považujeme dve slovné spojenia s prídavným menom *urbánný*, a to *urbánna legenda* a *urbánna kaša*, ktorých vznik podmienila potreba pomenovať nové javy v súčasnej spoločnosti.

Slovné spojenie *urbánna legenda* sa v korpuse Omnia Slovaca (15.05) vyskytuje len 7-krát, na internete (vyhľadávač Google) sme však zaznamenali približne 800 výskytov, napr. *Film sa opiera o príhodu, ktorá môže byť len urbánnou legendou. – Inšpiruje sa hlavne populárnou kultúrou, internetom, urbánnymi legendami, vymyslenými a reálnymi situáciami zo svojho okolia. – Medzi ľuďmi tiež pretrvávajú odborníkmi dávno vyvrátená urbánna legenda, že slovenské zbrojovky boli ekonomicky úspešné a zrušil ich Václav Havel svojim rozhodnutím a že jednotné roľnícke družstvá roz-*

vrátil Ján Čarnogurský. Na stránke https://www.geocaching.com/geocache/GC68YWF_ul-05-cierna-sanitka-the-black-ambulance?guid=69a24c6c-1821-4b05-b426-0f6a8d55f4c4 sme našli výstižnú charakteristiku obsahu pojmu *urbánna legenda*: *Mestská alebo urbánna legenda je forma moderného folklóru. Jedná sa (správ. Ide) o príbehy so štruktúrou stavanou tak, aby vyzneli pravdivo, a ako pravdivé sú aj podávané ďalej. Legendy obsahujú prvky tajomna, hororu, prípadne humoru a rozprávajú sa formou „stalo sa to kamarátovi môjho kamaráta“ a šíria sa internetom, e-mailom a sociálnymi sieťami, prípadne bulvárnyimi médiami. Často majú výstražný alebo moralizujúci charakter a tendenciu reflektovať súčasné udalosti.* Folkloristi na označenie spomínaného javu uprednostňujú termín *súčasná legenda* alebo *súčasná povesť*, keďže nie všetky vznikajú v mestskom prostredí.

Zaujímavé, hoci zatiaľ nevelmi frekventované – korpus Omnia Slovaca (15.05) má 2 výskyty, internet 11 výskytov –, je aj spojenie *urbánna kaša*, ktoré označuje živelné, nikým neregulované rozrastanie predmestí veľkých miest. V angličtine sa na označenie tohto javu používa termín *urban sprawl* (v doslovnom preklade rozľahovanie, natľahovanie mesta), v češtine sa zaužívalo slovné spojenie *sídelní kaše*. Niektorí používatelia slovenčiny zjavne chápajú slovné spojenie *urbánna kaša* ako príznakové, preto ho dávajú do úvodzoviek alebo používajú skratku *tzv.* Na internete sme našli napríklad takéto použitie: *Samosprávy vidieckych sídiel v strategickom zmysle zamedzia postupu nekonceptnej suburbanizácie, tzv. urbánnej kaši, ktorá spôsobuje zaberanie vzácnej úrodnej poľnohospodárskej pôdy a prvkov prírodného kapitálu v katastri obce... – Respondenti uvádzajú napríklad tieto negatívne javy – „urbánna kaša“ v okolí Bratislavy, necitlivé rekonštrukcie historických centier... – V živelnom prostredí chatovej urbánnej kaše na brehoch známeho štrkového jazera tento dom príliš nevyniká svojou odlišnou formou.*

Na záver možno konštatovať, že prídavné meno *urbánny* jednoznačne patrí do slovnej zásoby spisovnej slovenčiny a možno ho používať v akomkoľvek kontexte vo význame „mestský, súvisiaci s mestom“. Zvyšujúci sa výskyt tohto slova napovedá, že s určitosťou bude zaradené do pripravovaných lexikografických príručiek.

LITERATÚRA

Akademický slovník cizích slov: A – Ž. Praha: Academia 2000. 834 s.

Internetová jazyková příručka Ústavu pro jazyk český Akademie věd ČR dostupná na stránce <http://prirucka.ujc.cas.cz/>.

KRÁLIK, Eubor: Stručný etymologický slovník slovenčiny. Bratislava: Veda 2015. 704 s. ISBN 978-80-224-1493-7.

Krátky slovník slovenského jazyka. 4. vyd. Red. J. Kačala, M. Pisárčiková, M. Považaj. Bratislava: Veda 2003. 988 s.

Macmillan English Dictionary for Advanced Learners. Ed. M. Rundell. Oxford: Macmillan Publishers Limited 2002. 1692 s.

Online Etymology Dictionary dostupný na www.etymonline.com.

Pravidlá slovenského pravopisu s abecedným pravopisným slovníkom. Red. V. Vážný. Praha: Štátné nakladatelstvo 1931. 363 s.

Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným slovníkom. Slovníková časť. Red. A. A. Baník. Martin: Matica slovenská 1940. 482 s.

Pravidlá slovenského pravopisu. Red. M. Považaj. 4., nezmenené vyd. Bratislava: Veda 2013. 592 s.

Slovník cudzích slov. 2., doplnené a upravené slovenské vydanie. Red. Ľ. Balážová, J. Bosák. Bratislava: SPN – Mladé letá 2005. 1054 s.

Slovník slovenského jazyka. 4. Red. Š. Peciar. Bratislava: Veda 1964. 759 s.

Slovník spisovného jazyka českého. 6., Š – U. Red. B. Havránek. Praha: Academia 1989. 441 s.

ŠALING, Samo – IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, Mária – MANÍKOVÁ, Zuzana: Veľký slovník cudzích slov. 3., revidované a doplnené vydanie. Bratislava – Prešov: Vydavateľstvo SAMO 2003. 1370 s.

https://www.geocaching.com/geocache/GC68YWF_ul-05-cierna-sanitka-the-black-ambulance?guid=69a24c6c-1821-4b05-b426-0f6a8d55f4c4

Slovo dron a iné pomenovania bezpilotných lietajúcich zariadení

SIBYLA MISLOVIČOVÁ

Ako neraz konštatujeme, vymoženosti techniky sú v súčasnosti oblasťou, ktorá nás „zásobuje“ novými, najmä prevzatými výrazmi. Samozrejme, dominujúcim jazykom je angličtina, z ktorej pri rozširovaní slovnej zásoby čerpajú aj iné európske jazyky. Nemožno povedať, že by sa používatelia jazyka neusilovali nájsť pre mnohé cudzie výrazy domáce ekvivalenty,

---

Text vznikol pri riešení grantového projektu *Analýza nových smerovaní vo vývine súčasnej slovenčiny s dôrazom na používateľské hľadisko* (VEGA č. 2/0125/14).

skôr naopak, pokúšajú sa ich nahradiť domácimi, zrozumiteľnejšími výrazmi či slovnými spojeniami. Dôkazom toho je aj otázka, s ktorou sa na nás obrátili pracovníci tlačovej agentúry. Pýtali sa, ako pomenovať „nové lietajúce zariadenia ovládané diaľkovo prostredníctvom počítača, tabletu, smartfónu buď vojenského, alebo civilného určenia“, keďže sa v súčasnosti o týchto zariadeniach čoraz častejšie píše a hovorí. V liste navrhli niekoľko riešení vyplývajúcich z názoru, že cudzí výraz *dron*, resp. *drón* sa im „nejaví ako vhodný“. Navrhli preto niekoľko variantov slovných spojení, ktorými by podľa nich bolo primerané toto cudzie slovo nahradiť: a) bezpilotné lietadlo, bezpilotné lietajúce zariadenie (keďže tieto zariadenia nemajú len tvar lietadla, ale napr. aj vrtuľníkov či strojov a „strojčekov“ s viacerými vrtuľami), b) počítačom (ale aj tabletom, smartfónom a inými zariadeniami) diaľkovo ovládané lietajúce zariadenie a c) diaľkovo ovládané lietajúce zariadenie.

V odpovedi pracovníkom tlačovej agentúry sme ocenili ich úsilie nájsť slovenský ekvivalent k prevzatému slovu *dron/drón*, ktoré sa v jazykovej praxi najmä v poslednom čase frekventovane používa. Ich návrhy sú z jazykového aj obsahového hľadiska vhodné, najmä spojenia *bezpilotné lietajúce zariadenie*, *počítačom (ale aj tabletom, smartfónom a iným zariadením) diaľkovo ovládané lietajúce zariadenie*, *diaľkovo ovládané lietajúce zariadenie*, prípadne *diaľkovo ovládané bezpilotné lietajúce zariadenie*. Keďže však tieto viacslovné pomenovania sú opisné, majú skôr podobu definície, z hľadiska jazykovej praxe sú neekonomické a je vysoko pravdepodobné, že „konkurenčný boj“ s jednoslovným výrazom prevzatým z angličtiny v jazykovej praxi prehrajú. Navrhované ekvivalentné slovné spojenia sú vhodnejšie na vysvetlenie významu cudzieho slova pomenúvajúceho tieto lietajúce stroje. Odporučili sme im teda v danom význame neodmietat' anglickú výpožičku a používať zdomácnenú podobu *dron*. Pochopiteľne, v prípade potreby nemožno vylúčiť ani používanie viacslovných slovenských spojení, napr. *diaľkovo ovládané bezpilotné lietajúce zariadenie*.

Otázka pracovníkov tlačovej agentúry, ktorú sme stručne zodpovedali v rámci jazykového poradenstva, bola podnetom, aby sme pomenovania diaľkovo ovládaného lietajúceho zariadenia bez pilota preskúmali podrobnejšie.

Náhradné prekladové ekvivalenty

V jazykovej praxi sa namiesto výpožičky z angličtiny alebo na jej vysvetlenie najčastejšie používa spojenie *bezpilotné lietadlo* napriek tomu, že dané zariadenie má skôr podobu helikoptéry s viacerými vrtuľami. Popri tomto spojení sa používajú aj ďalšie, napr. *bezpilotné zariadenie*, *bezpilotný vrtuľník*, a stretávame sa aj s kombináciou adaptovanej podoby *dron* a „vysvetľovacieho“ spojenia (zdroj Slovenský národný korpus): *Bezpilotné lietadlá – takzvané drony už armády používajú v Iraku, najmä však v Afganistane a počas útokov na pakistanské kmeňové územia. – Podobne na diaľku ovládané vojenské bezpilotné lietadlá (drony) slúžia na sledovanie, prieskum, pátranie, označenie cieľa, resp. po vystrojení zbraňami ich možno nasadiť do bojových akcií. – Miestni obyvatelia videli prelietavať bezpilotné lietadlo, iní zase hovorili o explózií. – Malý bezpilotný vrtuľník, ovládaný špeciálnym rádiom a vybavený televíznou kamerou, je síce veľmi drahý, no primerane kvalitné RC modely vrtuľníkov a miniatúrne kamery s diaľkovým prenosom sa dajú osobitne kúpiť oveľa lacnejšie... – Bezpilotné prostriedky môže riadiť pozemný operátor – pilot vizuálne (napr. pomocou videokamier umiestnených na palube), ale aj automatický systém riadenia podľa vopred naprogramovaného letového plánu. – Pyrotechnici plánujú miesto explózií preskúmať bezpilotným lietadlom dron.*

Význam slova *drone* v angličtine

Podľa slovníkov dostupných na internete má slovo *drone* v angličtine viacero významov. Označuje sa ním „samček včely, trúd, prípadne samce iných blanokridlovcov, dokonca i mravcov“. Homonymne sa výrazom *drone* pomenúvajú „rozličné typy lietajúcich technických zariadení, najmä motorové bezpilotné lietadlo, ktoré na vzlet využíva vzdušné prúdy, lieta zväčša na diaľkové ovládanie a môže niesť zbrane alebo iný náklad“. Takisto sa ním označuje „ten, kto žije z práce iných, príživník“.

To, že pomenovanie zo živočíšnej ríše sa používa na označenie technického zariadenia, nie je ojedinelé. Napríklad slovo *myš* nadobudlo v oblasti informačných technológií význam „obslužný, ručne ovládaný prvok pripojený k počítaču, pohybujúci sa po tvrdej podložke a zabezpečujúci vstup informácií“, podobne sa v minulosti v slovenčine ustálilo pomenovanie *čmeliak* na označenie „malého lietadla používaného v poľnohospodárstve na postrek alebo na poprášenie kultúr chemickými prostriedkami proti škodcom“.

V prípade anglického názvu *drone* je dnes už veľmi nepravdepodobné, že by sa na označenie lietajúceho stroja začal v slovenčine používať prekladový ekvivalent „trúd“, pretože slovo *dron* sa úspešne udomáčkuje v našej slovnej zásobe.

Ďalšie významy slova *dron*

V slovenskom prostredí sa slovo *dron* používa aj v iných významoch. V oblasti žánru sci-fi – v literatúre, vo filme a v počítačových hrách – sa ním označuje buď „robot riadený počítačom“, alebo „robot schopný samostatného rozhodovania“ a pre milovníkov tohto žánru to nie je nič neznáme. Aj v tejto oblasti možno zaregistrovať istú rozkolísanosť v pravopise tohto slova, v niektorých prípadoch sa používa s veľkým začiatočným písmenom a okrem najfrekvencovanejšej podoby *dron* sa viac-menej okrajovo objavuje podoba *drón*, dokonca aj *dróna*: *Posvätnej knihy obsahujúcej návod na ovládnutie tých najdokonalejších techník bojového umenia sa zmocnil zradný Dron, ktorý jej vlastníctvo chce využiť na ovládnutie celej Číny. – Pokračujte na opačnú stranu, keď tamojší dron pôjde od vás, a vbehnite do cely. Keď dron prejde okolo, vyjdite von a bežte ďalej. Za rohom to zopakujte s druhým dronom, keď pôjde od vás, vbehnite do prázdnej cely napravo, a keď prejde okolo, vybehnite ďalej. – Prejdite pomedzi pracujúce drony na koniec chodby a za rohom je strážny dron. – Posádka zatiaľ presunula dron z raketoplánu na palubu Destiny a začala s jeho študovaním. Eli prichádza na to, ako sa dostať k jeho systémom, a spoločne sa snažia prísť na to, ako prerušiť celkovú komunikáciu dronov s veliteľskou loďou a tým ich vyradiť. – Medzitým, ako sa mimozemšťania púšťajú do operácie Chloe, z hyperpiestoru vyskakuje druhá veliteľská loď dronov a začína útok na Destiny. – Uprostred noci ich môže zabiť drón. – Americké letectvo malo tento drón k dispozícii už pred 11. septembrom 2001... – Jeden z ľudí, s ktorým som sa tam stretol, bol spravodajský redaktor, a kým sme sa zhovárali, letela nad ním dróna. V korpuse textov je výskyt podoby *drón* oproti frekvencovanejšej podobe *dron* výrazne nižší, minimálny výskyt má aj podoba *dróna* (ak sa eliminujú tvary podstatných mien mužského rodu).*

Pravopisná podoba prevzatého slova

V procese adaptácie anglického slova *drone* sa v jazykovej praxi ustáľuje používanie podoby *dron* s krátkym *o*, ktorú aj odporúčame v rámci jazykového poradenstva, keďže podoba s krátkym *o* prirodzene zvíťazila v konku-

rencii s ostatnými variantmi, čoho dôkazom je jej frekventované používanie najmä v médiách, ako aj v textoch na internete: *Dron bude schopný lietať nad hlavou svojho majiteľa najmenej vo výške 1,75 metra a vyleti najviac do výšky 15 metrov. – Pri lietaní dbajte na to, aby ste nenarušovali súkromie iných osôb alebo nebudaj v blízkosti letiska sa nestal váš dron príčinou kolízie s lietadlom. – Dnes si však dron kúpite aj v lepšom modelárskom obchode a o ich regulácii nepremýšľajú len jednotlivé krajiny, ale aj samotná Európska únia.*

Skloňovanie slova *dron*

Slovo *dron* sa zaraďuje medzi podstatné mená mužského rodu zakončené na tvrdú spoluhlásku, ktoré sa skloňujú podľa vzoru *dub*. V prípade, že ide o bezpilotné lietajúce zariadenie, jeho skloňovanie je v jednotnom čísle: *dron* – (bez) *dronu* – (k) *dronu* – (vidím) *dron* – (o) *drone* – (s) *dronom*, v množnom čísle: *drony* – (bez) *dronov* – (k) *dronom* – (vidím) *drony* – (o) *dronoch* – (s) *dronmi*. Ak však ide o pomenovanie humanoidného robota, tvar genitívu jednotného čísla je (bez) *drona*, tvar datívu (k) *dronovi*, tvar akuzatívu (vidím) *drona*, pričom tvary množného čísla sú totožné s tvarmi, ktoré sa používajú pri význame „dialkovo riadené bezpilotné lietajúce zariadenie“, teda: *drony* – (bez) *dronov* – (k) *dronom* – (vidím) *drony* – (o) *dronoch* – (s) *dronmi*, napr. *Iné sa spoliehajú na vyvolanie bojového drona, detonátory, jedy alebo elektrošoky. – Chodte k dronovi v rohu. – Každé kolo boja, ktorým budú drony zamestnávať súpera, znamená ďalšie kolo pre všetky pirane a tanky, ktoré máme k dispozícii. – Vzápätí však prichádza aj Orion, ktorý sa pokúša vypustiť antické drony.*

Ďalšie názvy bezpilotných lietajúcich zariadení

Vrátame sa však k dialkovo riadeným bezpilotným lietajúcim zariadeniam. Tieto technické zariadenia, ktoré sa vo svojich začiatkoch používali v minulosti predovšetkým a možno výlučne na vojenské účely (prieskumné), nadobudli dnes funkciu hračiek pre dospelých (ale aj pre deti) a sú všeobecne dostupné, i keď ich používanie a výška letu majú isté obmedzenia a možno sa v dohľadnom čase ich regulácia stane aj predmetom legislatívnych rokovaní.

Keďže existuje viac rozličných typov týchto dialkovo ovládaných lietacích strojov či zariadení, pomenovanie *dron* na označenie všetkých už „nestačí“ a vznikajú (v angličtine) ďalšie názvy motivované počtom vrtúl *quadrocoptere*, *hexacoptere* a *multicoptere*, ktoré sa v slovenčine používajú v zdomác-

nených podobách *kvadrokoptéra*, *hexakoptéra*, *multikoptéra*. Tieto pomenovania sú zjavne motivované slovom *helicoptere*, pôvodne francúzskym, ktoré podľa Stručného etymologického slovníka slovenčiny (Králik, 2015, s. 194) utvoril v r. 1861 francúzsky konštruktér G. de Ponton d' Amécourt z gréckeho slova *helix*, s tvarom genitívu *helikos* s významom „závit, špirála“ a gréckeho slova *pteron* s významom „pero, krídlo“. Poslovenčená podoba *helikoptéra* sa v slovenskej slovnej zásobe používa ako synonymum domáceho slova *vrťuľník* vo význame „motorové lietadlo s vodorovnými vrťuľami, schopné zvisle vzlietnuť a pristáť, vznášať sa na mieste a letieť dozadu i nabok“. Možno konštatovať, že pomenovania *kvadrokoptéra*, *hexakoptéra* či *multikoptéra* vznikli ako zložené podstatné mená neštandardne. Zreteľne odlišiteľné prvé časti *kvadro-* s významom „štyri“, *hexa-* s významom „šesť“ a *multi-* s významom „mnoho, viacero“ sa pripájajú k „druhej časti“ *-koptéra*, a to napriek tomu, že v slove *helikoptéra*, podľa ktorého boli utvorené, je slovotvorný švík na inom mieste: *heliko-ptéra*. Slová *kvadrokoptéra*, *hexakoptéra* a *multikoptéra* sa do našej slovnej zásoby dostali ako „hotové slová“, ktoré sa slovenčine prispôbili pravopisne. Oproti pôvodným anglickým slovám *quadrocoptere*, *hexacoptere* a *multicoptere* sa v slovenských textoch okrem uvedených zdomácnených podôb vyskytujú rozličné pravopisné varianty svedčiace o prebiehajúcom procese adaptácie – sú to podoby s „nedokončenou“ adaptáciou *kvadrocoptéra*, *kvadrocoptera*, *quadrokoptéra*, *quadrocoptera*; *hexacoptéra*, *hexacoptera*; *multicoptéra*, *multicoptera*. Uvedené pravopisné variácie sa vyskytujú menej často, a to najmä v internetovej inzercii: *Kompletná kvadrokoptéra určená na letecké snímkovanie vybavená 4K kamerou. – DJI Spreading Wings S900 je ľahká, jednoducho prenosná quadrokoptéra, ktorá umožňuje tvorcom vziať ju kamkoľvek a zachytiť tak obsah ako nikdy pred tým. – CX Model je malá úžasná quadrocoptéra využívajúca revolučný stabilizačný 6-Axis Gyro systém, s ktorým je lietanie skutočným zážitkom. – Tali H500 je výkonná hexakoptéra vybavená špičkovou elektronikou. – Hexakoptéra môže v špičkách odoberať cez 100 A, preto je použitie daného snímača nevhodné. – Multikoptéra Hexatron je luxusne spracovaná lietajúca hračka s impozantnou veľkosťou 80 cm, ktorá poteší deti i dospelých. – Bude práve multikoptéra modelom pre masovú výrobu?* Najviac frekventované sú zdomácnené podoby *kvadrokoptéra*, *hexakoptéra* a *multikoptéra*, ktoré odporúčame používať ako náležité.

Slovo *koptéra*

V jazykovej praxi sme zaregistrovali aj slovo *koptéra*, ktoré sa používa na označenie „bezpilotného, diaľkovo ovládaného lietajúceho zariadenia s nešpecifikovaným počtom vrtúl“: *Pripájam obrázky ako koptéra finálne vyzerá. – Start a let bol bezproblémový a napriek mrazivému počasiu koptéra visela vo vzduchu takmer 7 minút. – Nemal som navyše ani poňatia, kam a ako ďaleko stihla ešte koptéra zaletieť.*

Záver

Podnetom na naše zamyslenie bol nielen list pracovníkov tlačovej agentúry, ale aj otázky ďalších používateľov jazyka. Zdomácnovanie prevzatých slov je zložitý proces a nie vždy možno predvídať jeho zavŕšenie. Pri slove *dron/drón* aj krátky čas ukázal, že v jazykovej praxi „dostala zelenú“ podoba *dron* s krátkym *o*, z ďalších pomenovaní adaptované podoby *kvadrokoptéra*, *hexakoptéra* a *multikoptéra*, dokonca aj slovo *koptéra*, pričom ako ich ekvivalenty sa v jazykovej praxi uplatňujú slovné spojenia *bezpilotné lietadlo*, *bezpilotný vrtuľník*, *bezpilotné zariadenie*, *bezpilotné lietajúce zariadenie* a ďalšie viacslovné spojenia opisujúce dané zariadenie podrobnejšie. V mediálnych textoch i na internete sa zdomácnené výpožičky používajú často v kombinácii s týmito vysvetľujúcimi viacslovnými spojeniami zrejme preto, aby sa zabezpečila zrozumiteľnosť textu. Takýmto spôsobom sa zdomácnené podoby cudzích slov dostávajú do povedomia a do slovnjej zásoby používateľov jazyka aj s informáciou o tom, aký je ich význam.

LITERATÚRA

KRÁLIK, Ľubor: Stručný etymologický slovník slovenčiny. Bratislava: Veda 2015. 704 s. ISBN 978-80-224-1493-7.

O priezviskách z Békešskej Čaby

IVETA VALENTOVÁ

Mesto Békešská Čaba, ktoré sa nachádza v juhovýchodnej časti Maďarska, po tureckej okupácii znovu založili v prvej polovici 18. storočia slovenskí kolonisti. Prichádzali predovšetkým z Novohradu, Hontu a zo Zvolenskej župy. Podľa oficiálnych výsledkov sčítania obyvateľstva z roku 1880 mali slovenskí obyvatelia v Békešskej Čabe zastúpenie 77,7 % (Botík, 2011, s. 30). Do určitej miery prirodzene dochádzalo k asimilácii slovenského obyvateľstva. Začiatkom 20. storočia sa však prisťahovaním občanov maďarskej národnosti, zmiešanými manželstvami a inými faktormi maďarizácia mesta urýchlila. Počas výmeny obyvateľstva v r. 1947 opustila mesto skoro polovica Slovákov. „Podľa údajov sčítania ľudu z roku 1990 zo 67 609 obyvateľov sa priznalo k slovenskej národnosti 860 osôb, za svoju materinskú reč uznalo slovenčinu 1 735, o znalosti slovenčiny na nejakom stupni referovalo ešte 7 943. Podľa odhadov jedna tretina dnešného obyvateľstva mesta je slovenského pôvodu – aspoň podľa istého starého rodiča. Tieto údaje potvrdzujú aj hlasy na voľbách menšinových samospráv v rokoch 1994 a 1998 (18 177, resp. 17 161)“ (Uhrínová, 2004, s. 37). Napriek tomu je Békešská Čaba lokalitou s najpočetnejším slovenským osídlením v Maďarsku. Dodnes sa potomkovia slovenských zakladateľov mesta snažia uchovávať a rozvíjať slovenský jazyk a slovenskú duchovnú i materiálnu kultúru.

V rámci projektu zameraného na výskum osobných mien pôvodom slovenských rodín v Maďarsku zozbierali členovia Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku so sídlom v Békešskej Čabe frekventované i menej časté priezviská čabianskych rodín, pri ktorých zistili, že majú slovenské korene, aj keď dnes viacerí ich potomkovia môžu mať už maďarskú národnosť a slovenský jazyk ovládajú na rôznej komunikačnej úrovni, prípadne po slovensky nerozprávajú ani slovenčine nerozumejú. Vedeckým výstupom tohto projektu je popularizačná monografia *Čabianske priezviská* (2015), ktorá synteticky spracúva osobné mená čabianskych slovenských rodín.

Príspevok vznikol v rámci grantovej úlohy VEGA č. 2/000214 *Výskum lexiky slovenských terénnych názvov*.

Autori prostredníctvom priezvisk v tejto enklávnej oblasti poukazujú na interferencie, ktoré vyplývajú zo spolužitia viacerých etníc, na medzijazykové kontakty a na jazykový, spoločenský a kultúrny vývin slovenskej komunity. Uvedením motivácie, lexikálno-sémantickou rekonštrukciou a slovotvorným rozborom priezvisk vyšli na povrch viaceré znaky pôvodného etnického a jazykového, nárečového prostredia, v ktorom vznikli, a migračné pohyby ich nositeľov. Analýza priezvisk priniesla ďalšie poznatky o vývine pomenovacej sústavy v bilingválnom prostredí. Konfrontáciou s frekvenciou a distribúciou jednotlivých pravopisných typov priezvisk na Slovensku publikácia umožňuje aj sociolingvistický uhol pohľadu na uvedenú problematiku.

V samostatnej kapitole tejto kolektívnej monografie (Valentová, 2015, s. 73 – 153) sme sa pokúsili na základe poznatkov z vývinu a tvorenia priezvisk na slovenskom území poodhaliť možný pôvod približne 600 priezvisk čabianskych rodín so slovenskými koreňmi. Uvádzame, aký bol ich význam a charakter, aká mohla byť pôvodná motivácia, ktorá podnietila ich vznik, čo môže naznačovať sufix, pomocou ktorého boli utvorené, ap. Na základe lexikálneho základu priezviska sa však nedá bez genealogického výskumu vždy jednoznačne určiť presná onymická motivácia priezviska, pretože sa pri fungovaní priezvisk v komunikácii stáva irelevantnou. Snažili sme sa preto naznačiť ďalšie motivácie priezvisk. Nemožno totiž vylúčiť, že vznik rovnakého priezviska rôznych rodín môže mať odlišné onymické motivácie. Napríklad najpravdepodobnejší pôvod priezviska *Žibrita* (zapísaného v Békešskej Čabe maďarským pravopisom *Zibrita*, *Zsibrita*) je z nemeckého zloženého mena *Siegfried* zo slov *sigu* vo význame „vít'azstvo“ a *fridu* vo význame „mier“ (porov. napr. Moldanová, 1983, s. 268; Kotík, 1897, s. 36, priezvisko *Žibřid*; Vörös, 2010, s. 10), keďže neobsahuje slovenské sufixy *-ský*, *-(c)ký* ani maďarský sufix *-i*, ktoré v oboch jazykoch majú základný význam pri pomenúvaní osôb „poukaz na pôvod“. Prispieva k tomu aj poznatok, že prosté zakončenie na hlásku *a* alebo na príponu *-a* je typické pre priezviská, ktoré sa utvorili z rodných (krstných) mien, napr. *Antala*, *Beňa*, *Cipra*, *Fedora*, *Jura*, *Petera*, *Šebesta*, *Zachara*, *Žiga* a i. (Majtán, 2014, s. 27). Pri väčšine rodín toto priezvisko naozaj mohlo mať takúto motiváciu, ktorá vyplýva aj z čisto lingvistického pohľadu na proprium. Osobné mená, resp. všeobecne propriá však majú nielen lingvistický, ale aj onomastický status (Blanár, 1976, 1996), preto treba prihliadať aj na

to, že sú prvkami určitého druhu onymie a na ich vznik vplývali rozličné mimojazykové faktory. V tomto prípade treba uvažovať aj o možnej motivácii z osadného názvu. V Česku by to boli napríklad obce *Žibřidovice*, *Žibkov* (Kotík, tamže), na Slovensku a následne aj v Maďarsku obec *Žibritov* (ako bolo zistené výskumom pôvodu rodiny z Békešskej Čaby). Na druhej strane napríklad prípony *-ský*, *-(c)ký*, resp. *-ovský* nemusia vždy poukazovať na priezvisko podľa pôvodu (hoci vo väčšine prípadov to tak je), ale môžu poukazovať na príslušnosť k rodine (*Žibritovský* teoreticky mohol patriť k rodine *Žibritu*). Niekedy ani genealogický výskum nevniesie svetlo do skutočnej antroponymickej motivácie, aj keď často je prospesný.

Mnohé dnešné priezviská sa utvorili ako doplnkové mená v ustupujúcej jednomennej pomenovacej sústave (v slovenskej onomastickej terminológii hovoríme o prímenách, príp. o historických priezviskách) na slovenskom jazykovom území a po príchode ich nositeľov do Békešskej Čaby sa zapísali maďarským pravopisom. Prímená mohli vzniknúť aj po príchode na maďarské územie v slovensky hovoriacej komunite, keďže dvojmenná pomenovacia sústava sa vyvíjala od 13. – 14. storočia až do kodifikácie priezvisk počas jozefinských reforiem koncom 18. storočia, hoci v 17. – 18. storočí bola pomerne stabilizovaná a prímená sa už poväčšine dedili. Podľa A. Divičanovej (2002, s. 455; 2011, s. 51) nemalá časť priezvisk slovenských osadníkov sa utvorila až počas migrácie na maďarskom území, teda o niečo neskôr, ako bolo zvykom na území Uhorska. Keďže prímená v tom čase ešte neboli povinne dedičné, príchodom na nové územie mohli mnohí slovenskí prisťahovalci dostať nové prímená, z ktorých sa po kodifikácii dvojmennej pomenovacej sústavy stali úradné dedičné priezviská. Tento predpoklad by mohli potvrdiť aj typy priezvisk, ktoré vznikali zo slovenských alebo z maďarských názvov slovenských osád, odkiaľ sa zrejme daná rodina presídlila alebo odkiaľ jedinec pochádzal. Predovšetkým tie, ktoré sa utvorili pomocou maďarskej adjektívnej prípony *-i*. Touto príponou sa v maďarskom pomenúvacom systéme tvorili priezviská podľa pôvodu zo slovenského, maďarského alebo pomaďarčeného názvu slovenskej obce, napr. *Feledi*, *Felegyi* – *Feled* je maďarský názov obce, ktorá sa po slovensky nazývala *Feledince* (Majtán, 1998, s. 123) a jej dnešný názov je Jesenské; *Pányi* (*Pány* je maďarská podoba slovenskej obce Paňovce); *Pátai* (slovenská obec Pata). Viaceré priezviská podľa pôvodu si napriek všetkému zachova-

li slovenské adjektívne prípony *-ský/-sky*, *-(c)ký/-(c)ky* s rovnakým významom, napr. *Bagyinszky* (Badín, Dolný Badín, Horný Badín), *Benyovszki* (Beňov), *Hankovszki* (Hankovce), *Ilovszki* (Ilové, dnes súčasť Lietavskej Lúčky), *Kovarszki* (Kovarce alebo Koláre, maďarsky *Kovár*; p. Kiss, 1978, s. 786; Majtán, 1998, s. 134), *Marsovszki* (Maršová), *Susánszki*, *Susánaszky* (Sušany), *Zsilinszki*, *Zsilinsky* (Žilina) a i. Tvorili sa aj priamo z obyvateľských mien (*Boksán* = Bokšan, obyvateľ obce Bokša, *Kokavec* = Kokavec – obyvateľ obce Kokava nad Rimavicou alebo obce Liptovská Kokava, *Sajben* = Šajben, obyvateľ obce Šajba a i.).

Pri niektorých priezviskách z názvov osád, ktoré sa vyskytujú na slovenskom i maďarskom území, sa iba z formálnej stránky priezviska nedá jednoznačne určiť, z ktorej lokality sa rodina prisťahovala. Napríklad priezvisko *Bánki* mohlo vzniknúť z názvu maďarskej obce *Bánk*, ale v prostredí Békešskej Čaby, ktorú založili slovenskí kolonisti, a keďže ide o priezvisko rodiny, ktorá má slovenský pôvod, je veľmi pravdepodobné, že sa priezvisko utvorilo skôr z názvu slovenskej obce Banka (maďarsky *Bánka*, dnes súčasť Vinného, okr. Michalovce) alebo z názvu inej slovenskej obce Banky (v minulosti aj *Banka*, dnes súčasť Diviak nad Nitricou, okr. Prievidza). Samozrejme, nemožno vylúčiť ani iné motivácie, napr. podľa M. Hajdú (2010, s. 55) mohlo toto priezvisko vzniknúť z mien *Bán*, *Bajan* alebo z apelatíva *bán* vo význame „vladár územia, kráľovský miestodržiteľ“. Motiváciu možno hľadať aj v maďarskom rodnom (krstnom) mene *Bánk*. J. Ladó (1972, s. 136) k pôvodu mena *Bánk* uviedol, že ide o staré maďarské meno, ktoré sa utvorilo z mena *Bán* (vyjadrovalo dôstojnosť, vznešenosť) a sufixu *-k*. Sufix *-i* potom môže byť prípona latinského genitívu otcovho mena *Bánk*.

Ďalšie čabianske priezviská *Bereczki*, *Bereczky* sa mohli tvoriť z maďarských podôb *Berek*, *Bereg*, ktoré sú názvom alebo súčasťou názvov viacerých obcí. Osád a majerov s názvami *Bereg*, *Beregh*, *Berek*, *Berecke* a i. bolo viac na slovenskom i maďarskom území (p. Lipszky, 1808, s. 50 – 51), ale v maďarských názvoch slovenských obcí sa tento slovný základ vyskytoval až v 19. storočí¹, keď už nové priezviská nevznikali. Podľa D. Dudka (1999, s. 53, 55) priezvisko *Beracký* môže súvisieť s názvom slovenskej

---

¹ Napr. obec Brestov mala názov *Alsóberek* v r. 1931, Olešná *Berekfalu* v r. 1907 – 1913, Podlužany *Dobóberekalja* v r. 1907 – 1913 a i. (Majtán, 1998, s. 42, 212, 230; tam aj ďalšie).

obce *Baraca*, novšie *Barca* (okr. Rimavská Sobota), prípadne s maďarským názvom obce *Baracska*, ktorá sa dnes nazýva Bardoňovo (okr. Nové Zámky; Majtán, 1998, s. 28). Priezvisko mohlo vzniknúť aj priamo z maďarského apelatíva *berek* vo význame „háj, lesík“, ktoré sa používalo aj v staršej slovenčine; doklad na toponymum *Berek* z Turca je z r. 1252 (Historický slovník slovenského jazyka, ďalej HSSJ, 1. zv., s. 124), takže jeho nositeľ mohol pochádzať aj zo slovenského územia. Priezvisko pôvodne mohlo označovať napr. niekoho, kto býval pri háji, lesíku. Na priezvisko podľa pôvodu poukazuje aj prípona *-ský/-sky*. M. Hajdú (2010, s. 75) predpokladal, že priezvisko *Berecz* sa mohlo utvoriť aj z keltského slova *brigh* vo význame „sila, moc“ alebo z galského slova *brych* vo význame „ľakatý, strakatý“, z ktorého sa utvorilo meno *Brice* (v latinskej podobe *Briccius*) a dostalo sa na maďarské územie, kde sa adaptovalo ako *Berecz*. Pri priezvisku *Berecký* však prípona jasne poukazuje na priezvisko podľa pôvodu, ktoré sa utvorilo z miestneho, osadného názvu a zapísalo sa maďarským pravopisom, hoci nemožno vylúčiť ani jeho význam „príslušnosť k rodine Bereca, Berecza alebo Berecku, Bereczku“. Na Slovensku sa nachádza v rozličných grafických podobách: v podobe *Berecký* ho má 78 rodín, *Bereczky* 28 rodín, *Bereczki* 22 rodín, *Bereczký* 9 rodín (Valentová, 2015). Pri rodinách z rozličných lokalít Maďarska môžu mať tieto typy priezvisk aj rozdielne motivácie pri rovnakej forme, resp. pravopisnej podobe.

Dôležité je uvedomiť si, že pri skúmaní priezvisk v Maďarsku alebo maďarských priezvisk treba brať do úvahy dejiny obcí a kolonizačné vplyvy, ktoré v danej lokalite mohli ovplyvniť tvorenie a vývin priezvisk, pretože čisto lingvistický a etymologický pohľad môže byť zavádzajúci a nekorešponduje s modernou onomastickou teóriou, ktorej základným princípom je funkčný prístup a charakteristika obsahovej (designatívnej) stránky vlastného mena, pričom sa prihliada na binárnu povahu vlastného mena a špecifické onymické príznaky (Blanár, 1996, 2008).

Priezviská môžu poukazovať aj na iný pôvod ako slovenský alebo maďarský, napr. priezviská ako *Horvat*, *Horvát*, *Horváth*, *Horváth*, ktoré sa utvorili z maďarského etnonyma *horvát* = Chorvát, môžu indikovať chorvátskeho predka. Priezvisko *Oláh* naznačuje rumunské alebo talianske korene, pretože *oláh* je maďarské etnonymum, ktoré v minulosti malo význam „Valach, Rumun“ (HSSJ, 3. zv., s. 288, porov. napr. aj Chlebnický, 2013,

s. 147), ale slúžilo aj na pomenovanie Vlacha, Taliana (Majtán, 2011, s. 164) a rumunského cigána (Slovník slovenských nářečí, ďalej SSN, 2. zv., s. 601). D. Dudok (1999, s. 47) uviedol aj význam „ničomník, darmošľap“ (porovnaj aj SSN 2, s. 601, *olach* = „darebák, leňoch“), takže mohlo pokojne vzniknúť ako prezývka a nemusí mať nič spoločné s etnickým pôvodom jeho nositeľov. Rozšírené je aj na Slovensku, má ho 3 467 rodín, takže nemožno vylúčiť, že ho ako prezývku mohol dostať aj Slovák, ktorý sa potom presťahoval v niektorej kolonizačnej vlne na čabianske územie.

Na maďarský pôvod rodiny by mali poukazovať priezviská, ktoré sa utvorili z maďarských osadných názvov. Napríklad priezvisko *Bátunyi*, ktoré sa mohlo tvoriť z názvov *Nagybátony*, *Bátonyterenye*. Priezviská *Cziglédszki*, *Cziglédszky* pravdepodobne vznikli z maďarského názvu pusty, pustatiny *Czigléd* v Komárňanskej župe (p. Lipszky, 1808, s. 122), ale slovenská prípona *-ský/-sky* naznačuje, že sa utvorili v slovenskom jazykovom prostredí. Priezvisko *Bezerédi* vzniklo z názvu maďarskej obce *Bezeréd* a maďarského sufiku *-i*. Pôvod v názve slovenskej obce Trnavá Hora (okr. Žiar nad Hronom), ktorá mala aj maďarský názov *Bezeréte*, je nepravdepodobný, keďže tento názov mala obec až od roku 1892 (Majtán, 1998, s. 304), čo bolo po kodifikácii priezvisk, keď ich inventár bol uzavretý a nové priezviská sa neutvárali, príp. len výnimočne. Ani na Slovensku sa dnes priezvisko *Bezerédi* nenachádza. Napriek tomu, že uvedené priezviská poukazujú na pôvod predkov z maďarských obcí, ich rodiny majú slovenských predkov, resp. slovensko-maďarských predkov.

Priezviská, ktoré vznikli zo slovenských apelatív s rozličnými motiváciami, ako napr. *Dobrotka* (dobrotka = „dobrá, chutná vec“), *Mlinár* (mlynár), *Novák* (kto bol v obci nový), *Obuch* (obuch = „plochá strana sekery, vlašky na opačnej strane ostria“ alebo „nástroj na udieranie, kyjak, tĺk“), *Vlaskó* (vlčko), *Zajacz* (zajac), *Zsila* (žila) a i., jednoznačnejšie poukazujú na slovenský pôvod. Slováci mohli mať v bilingválnom prostredí aj priezviská, ktoré vznikli z maďarských apelatív, napr. *Dér* (*dér* = mráz; srieň, inovat'), *Gombkötő* (*gombkötő* = výrobca gombíkov, gombikár), *Tímár* (*tímár* = garbiar). Príčin môže byť, samozrejme, viac. V procese pomenovania osôb sa hlavne v národnostne a jazykovo zmiešaných oblastiach alebo počas migrácie mohlo stať, že pomenovali Slováka maďarským apelatívom alebo dostal prímeno maďarského rodinného príslušníka, a nie je za-

nedbateľný ani fakt, že mnohí si z rozličných príčin sami pomadžarčili meno. Napr. *Gombkötő* môže byť pomadžarčené priezvisko *Gombár* v rovnakom význame. Apelatíva *gombár*, *gombikár*, *gombik*, *gombiček*, *gombovať* ap. sa utvorili z maďarského slova *gomb*, ktoré malo pravdepodobne pôvodný význam „okrúhly“ (porov. Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen, s. 466). Tieto apelatíva sa nachádzali v staršej slovenčine (HSSJ, 1. zv., s. 381). Obidve podoby uvedeného priezviska sa vyskytujú v Békešskej Čabe. Na Slovensku sú zriedkavé, vyskytujú sa prevažne v južných oblastiach so zmiešaným slovensko-maďarským obyvateľstvom. Doktoré maďarské priezviská sú zase na Slovensku veľmi frekventované, napr. *Fekete* (= čierny), *Fehér* (= biely), *Farkas* (= vlk), *Nagy* (= veľký, starý) a i., preto nemožno s určitosťou vylúčiť slovenských predkov ich nositeľov, ktorých pomenovali maďarským slovom v zmiešanom slovensko-maďarskom jazykovom prostredí alebo ich prímeno preložili a zapísali maďarským pravopisom.

Medzi priezviská, ktoré môžu poukazovať na obojaký pôvod, patria aj ďalšie, ktoré sa utvorili z maďarských slov prevzatých do staršej slovenčiny a rovnako vznikali aj na slovenskom jazykovom území. Napríklad priezvisko *Bajusz* má prezývkový charakter a utvorilo sa z maďarského apelatíva *bajusz* vo význame „fúzy“. Toto slovo sa adaptovalo do slovenčiny už v predpisovnom období ako *bajúz* (HSSJ, 1. zv., s. 107), z čoho vyplýva, že sa takisto mohlo utvoriť na slovenskom území, pričom sa zapísalo maďarským pravopisom. Na Slovensku má priezvisko *Bajusz*, *Bajúz* 168 rodín, v adaptovanej podobe *Bájus*, *Bajus*, *Bajús* dovedna 471 rodín a v podobách *Bajúz*, *Bajuz* 12 rodín.

Týka sa to aj priezvisk podľa zamestnania, ktoré vznikli z maďarských pomenovaní zamestnaní, ale boli známe na slovenskom území, kde sa z nich takisto tvorili priezviská Slovákov, napr. *Boros* (= vinár), *Csikós* (= pastier koní, čikoš), *Fazakas*, *Fazekaš* (= hrnčiar), *Lakatos*, *Lakatoš* (= zámočník), *Varga* (= garbiar). Priezvisko *Kovács* mohlo vzniknúť zo slovenského apelatíva *kováč* a zapísalo sa maďarským pravopisom, ale rovnako sa mohlo utvoriť priamo na maďarskom území z maďarského apelatíva *kovács* a pomenúvalo Maďara, aj keď do maďarčiny bolo prevzaté z praslovanského *kovati (Machek, 1968, s. 285 – 286; Trubačov, 1985, s. 5). Podobne napr. priezvisko *Kocsis* sa mohlo utvoriť z maďarského slova *kocsis* alebo zo slo-

venského apelatíva *kočiš* vo význame „kto poháňa kone, pohonič“. Hoci slovo *kočiš* je maďarského pôvodu, ako priezvisko mohlo vzniknúť rovnako na slovenskom i na maďarskom území. Doklady na jeho adaptovanie do slovenčiny sú už zo 16. – 17. storočia (HSSJ, 2. zv., s. 66). Na Slovensku je pomerne frekventované, podobu *Kočiš* má 1 673 rodín, *Kocsis* 565 a deformovanú pravopisnú podobu *Kocsiš* 9 rodín.

Priezviská z nemeckých apelatív môžu poukazovať na nemecký pôvod, ale mohlo ísť o Nemca zo slovenského územia z oblastí s nemeckou kolonizáciou alebo o Slováka z takejto oblasti, ktorého pomenovali nemeckým apelatívom. Napríklad priezvisko *Srobár* (vyslov *Šrobár*) sa utvorilo z nárečového slova *šrób* (prevzatého z nemčiny, spisovne *šraub*) vo význame „skrutka“, ktoré sa vyskytovalo aj v staršej slovenčine (HSSJ, 5. zv., s. 661). Môže to byť priezvisko podľa zamestnania, pretože *šrobár* bol pravdepodobne výrobca alebo predajca skrutiek. Priezvisko *Baiczer*, *Bajczer* sa mohlo utvoriť z apelatíva nemeckého pôvodu *bajzicer* s významom „príseďiaci člen výboru nejakej organizácie“, ktoré bolo známe aj v staršej slovenčine (HSSJ, 1. zv., s. 107), hoci môže súvisieť s rodným (krstným) menom *Baltazár*.

Priezviská, ktoré sa utvorili z rodných (krstných) mien a z rozličných skrátených, domáckych, hypokoristických podôb týchto mien, mohli vzniknúť na slovenskom i maďarskom území, pretože väčšinou sú to starozákonné a novozákonné mená hebrejského, gréckeho alebo latinského pôvodu, napr. priezvisko *Adam* vzniklo z rodného (krstného) mena *Adam*, maďarsky *Ádám*. Je to starozákonné meno z hebrejského slova *hádám* vo význame „prst“, „zem“, t. j. „človek z hlíny“ (Majtán – Považaj, 1998, s. 37; Ladó, 1972, s. 126). Priezvisko *Benkó* sa mohlo utvoriť z maďarských domáckych podôb *Benkő*, *Benkó* rodných (krstných) mien *Beňadik*, *Benedikt*, maďarsky *Benedek*, z latinského mena *Benedictus* vo význame „požehnaný, blahoslavený“ (Majtán – Považaj, 1998, s. 60; Ladó, 1972, s. 139), prípadne z mena *Benjamín*, ale môže ísť len o slovenské priezvisko *Benko* zapísané maďarským pravopisom, ktoré sa utvorilo z mena *Beňadik*, *Benedikt*. Na Slovensku je *Benko* pomerne frekventované priezvisko, má ho až 2 146 rodín (zapísané maďarsky *Benkó* 86). Priezvisko *Benedicty* sa utvorilo z tvaru latinského genitívu otcovho mena *Benedict* (syn Benedikta) príponou *-i*, ktorá sa zapisovala aj ako *-y* namiesto latinského *-i*. Keďže latinčina sa pou-

žívala ako úradný jazyk na celom území mnohonárodnostného Uhorska, pôvod tejto rodiny bez genealogického výskumu nie je jednoznačný. Prípona *-ovič* v priezvisku *Benkovič* poukazuje na vzťah k rodine ako celku a môže naznačovať slovenský alebo aj chorvátsky pôvod (čo by potvrdzoval aj jeho frekventovaný výskyt v oblasti južného Slovenska, kde bola chorvátska kolonizácia). Aj pôvodne slovenské rodiny majú priezviská z maďarských rodných (krstných) mien, napr. priezvisko *Csankó* vzniklo z domáckej podoby *Csankó* maďarského rodného (krstného) mena *Csanád*, aj keď v tomto prípade nemožno vylúčiť, že sa utvorilo z maďarského názvu *Csánk* slovenskej obce Čankov (dnes súčasť Levíc). Priezviská *Burian*, *Burján* môžu poukazovať na českých predkov, pretože ich pôvod sa vykladá z českého rodného (krstného) mena *Burian*, hoci slovný základ *bur* má význam „búriť sa“ a apelatívum *hurián* znamená „hurič“ (Kotík, 1897, s. 14; pozri aj Moldanová, 1983, s. 49). V. Machek (1968, s. 77) označil jeho pôvod za nejasný. Môže súvisieť aj s menom svätého *Jána Svätého*, ktorý chránil pred krupobitím počas búrky a ktorého staročesky nazývali *Buriján* (Kuba, 1984, s. 123). Už J. Gebauer (1903, s. 118) uviedol pôvod osobného mena *Burian* z *bur-Jan* s dokladmi už z 15. storočia.³ M. Hajdú (2010, s. 104 – 105) hľadal pôvod priezviska *Burján* v slovanskom slove *burján*, ale s významom „burina, krovie, rýchlorastúci porast“. Slovo *burina* sa vyskytuje v slovanských jazykoch, napr. v tvare *burjan* aj v ukrajinčine, bulharčine, srbčine, chorvátčine. Na Slovensku má priezvisko *Burian* 463 rodín (*Burián* 63, *Burjan* 7, *Buriján* 4). Priezvisko mohlo teda vzniknúť z rodného (krstného) mena, ale nemožno úplne vylúčiť ani jeho prezývkový charakter a národnostný pôvod nositeľov na základe pôvodu rôznych pravopisných variantov tohto priezviska nemusí byť preto jednoznačný.

Na slovenský pôvod zreteľnejšie ukazujú napríklad priezviská ako *Adamcsik*, *Adamik*, *Bencsik* so slovenským synovským sufixom *-ik/-ik* a inými slovenskými sufixmi alebo s typickým slovenským nárečovým tvarom, ako napr. priezvisko *Dzurek*. Utvorilo sa z mena *Juraj* (maďarsky *György*), a to z domáckych podôb *Đuro*, *Đurek*, presnejšie z ich nárečových foriem *Dzuro*, *Dzurek*, i keď hypokoristikum *Đuro* a ďalšie podoby so začiatočným

---

³ Heslo *Burian* je dostupné aj na internete: <http://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx>, cit. 5. 3. 2016.

d' sa na Slovensku utvorili vplyvom maďarskej podoby mena *Juraj – György* (Majtán, 2014, s. 14). Meno *Juraj* sa utvorilo zo sväteckého, pôvodom gréckeho mena *Georgius* s významom „roľník“ (Majtán – Považaj, 1998, s. 142; Ladó 1972, s. 162). Podoby mien *Dzuro, Dzurek* (s asibiláciou *d' > dz*) poukazujú na západoslovenský alebo východoslovenský pôvod.

V bilingválnom slovensko-maďarskom prostredí na Slovensku alebo v Maďarsku existujú rozličné hybridné typy priezvisk, v ktorých slovný základ je maďarské proprium alebo apelatívum a prípona je slovenská (napr. *Mihalovicz*) alebo opačne (podrobnejšie p. Blanár, 1950, s. 82 – 87), a preto sa nedá jednoznačne podľa priezviska určiť pôvodná národnosť predkov.

Na záver: Potomkovia slovenských rodín v Békešskej Čabe majú nielen slovenské, ale aj maďarské, nemecké, české a iné priezviská. Pri hľadaní pôvodu priezvisk potomkov slovenských kolonistov, ktorí majú maďarské priezviská, treba vziať do úvahy aj fakt, že mnohí, či už z vlastnej vôle, alebo vplyvom rozličných iných okolností si priezviská pomadžarčili. Z uvedeného vyplýva, že podľa pôvodu lexémy, ktorá tvorí slovný základ priezviska danej rodiny, nemožno vždy jednoznačne určiť pôvodnú národnosť predkov ich nositeľov. Na druhej strane, bez ohľadu na to, akú národnosť si obyvatelia Békešskej Čaby budú uvádzať v úradných dokumentoch, niektoré priezviská, aj keď sú zapísané maďarským, príp. slovensko-maďarským pravopisom, vždy budú pripomínať slovenský pôvod zakladateľov mesta. Pri skúmaní pôvodu priezvisk v Maďarsku treba prihliadať na to, že niektoré maďarské obce boli založené alebo čiastočne osídlené slovenskými kolonistami, čo zanechalo výrazné stopy v pomenúvacom systéme osobných mien v týchto obciach. Napríklad priezviská podľa pôvodu v slovenských jazykových enklávach v Maďarsku sa napriek tomu, že sú zapísané maďarským pravopisom a majú maďarský sufix, mohli utvoriť skôr z maďarského alebo pomadžarčeného názvu slovenskej obce, z ktorej sa pravdepodobne predkovia danej rodiny prisťahovali, ako z rovnomennej maďarskej obce.

LITERATÚRA

BLANÁR, Vincent: Príspevok ku štúdiu slovenských osobných a pomeštných mien v Maďarsku. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení 1950. 139 s.

BLANÁR, Vincent: Lingvistický a onomastický status vlastného mena. In: 6. slovenská onomastická konferencia (Nitra 4. – 6. apríla 1974). Zborník materiálov. Red. M. Majtán. Bratislava: Veda 1976, s. 23 – 29.

BLANÁR, Vincent: Teória vlastného mena. (Status, organizácia a fungovanie v spoločenskej komunikácii). Bratislava: Veda 1996. 250 s. ISBN 80-224-0490-X.

BLANÁR, Vincent: Vlastné meno vo svetle teoretickej onomastiky. Spisy SJS 6. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť SAV – Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2008. 77 s. ISBN 80-967574-9-0.

BLANÁR, Vincent: Vlastné meno vo svetle teoretickej onomastiky. Martin: Vydavateľstvo Maticе slovenskej 2009. 159 s. ISBN 978-80-7090-905-8.

BOTÍK, Ján: Dolnozemske Slováci. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko 2011. 330 s. ISBN 978-973-107-067-4.

DIVIČANOVÁ, Anna: Niekoľko myšlienok o priezviskách Slovákov žijúcich v Maďarsku. In: Dimenzie národnostného bytia a kultúry. Red. A. Divičanová. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2002, s. 455 – 459.

DIVIČANOVÁ, Anna: Príčiny odlišnosti priezvisk v slovenských osadách v Maďarsku. In: Život medzi apelatívami a propriami. Jazykovedné štúdie 29. Ed. I. Valentová. Bratislava: Veda 2011, s. 50 – 61.

DIVIČANOVÁ, Anna – CHLEBNICKÝ, Ján – TUŠKOVÁ, Tünde – UHRINOVÁ, Alžbeta – VALENTOVÁ, Iveta: Čabianske priezviská. Ed. T. Tušková. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2015. 260 s. ISBN 978-615-5330-05-6.

DUDOK, Daniel: Priezviská Slovákov v Juhoslávii. Nový Sad: Spolok vojvodinských slovacikov 1999. 219 s.

ĐURČO, Peter a kol.: Databáza vlastných mien a názvov lokalít na Slovensku. Podklady k projektu Copernicus Programme, projekt COP-58: Onomastica – Copernicus Database [online]. Paris: ELRA 1998. CD ROM. Dostupné na internete: <<http://slovnik.juls.savba.sk/?w=&s=exact&=X502&d=priezviska&ie=utf-8&oe=utf-8>>.

Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen. 1. – 2. Budapest: Akadémiai Kiadó 1992 – 1997.

GEBAUER, Jan: Slovník staročeský. Díl první. A – J. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa a Česká geografická společnost „Unie“ 1903. 674 s.

HAJDÚ, Mihály: Családnevek enciklopédiája. Leggyakoribb mai családneveink. Budapest: Tinta Könyvkiadó 2010. 552 s. ISBN 1589-4371, ISBN 978 963 9902 30 5.

Historický slovník slovenského jazyka. 1. – 7. Red. M. Majtán. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV 1991 – 2008. ISBN 80-224-0378-4.

CHLEBNICKÝ, Ján: Slovenské priezviská troch dolnozemskejších slovenských osád. In: Slovenský jazyk a kultúra v menšinovom prostredí. Eds. A. Kováčová – A. Uhrínová. Békešská Čaba: Výskumný ústav Celoštátnej slovenskej samosprávy v Maďarsku 2013. s. 139 – 154.

KISS, Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára. L – Zs. Budapest: Akadémiai Kiadó 1978. 822 s.

KOTÍK, Antonín: Naše příjmení. Praha: Nákladem J. Kotíka 1897. 290 s.

KUBA, Ludvík: Úvod do nauky o vlastních jménech. Toponomastika a antroponomastika. Ústí nad Labem: Pedagogická fakulta v Ústí nad Labem 1984. 198 s.

LADÓ, János: Magyar utónévkönyv. Budapest: Akadémiai Kiadó 1972. 256 s.

LIPSZKY, Joannes: Repertorium locorum objectorumque in XII. tabulis Mappae regnorum Hungariae, Slavoniae, Croatiae et confiniorum militarium Magni item Principatus Transylvaniae occurrentium, quas aeri incisas vulgavit Joannes Lipszky de Szedlicsna, regiminis caesario regii equestris Hungarici lib[er]i bar[onis] Frimont supremus vigiliarum praefectus. Secundum varias

in his Provinciis usu receptas denominationes ab eodem Auctore elaboratum. Budae: Typis regiae Universitatis Pestanae 1808. 164 s.

MACHEK, Václav: Etymologický slovník jazyka českého. Praha: Academia, nakladatelství Československé akademie věd 1968. 868 s.

MAJTÁN, Milan – POVAŽAJ, Matej: Vyberte si meno pre svoje dieťa. Bratislava: Art Area 1998. 344 s. ISBN 80-88879-48-5.

MAJTÁN, Milan: Názvy obcí slovenskej republiky (vývin v rokoch 1773 – 1997). Bratislava: Veda 1998. 600 s. ISBN 80-224-0530-2.

MAJTÁN, Milan: Slovník turzovských priezvisk. In: Turzovské priezviská. Zost. I. Gajdičiar. Turzovka: Spolok priateľov Turzovky, občianske združenie 2011, s. 75 – 211. ISBN 978-80-970731-6-9.

MAJTÁN, Milan: Naše priezviská. Bratislava: Veda 2014. 196 s. ISBN 978-80-224-1357-2.

MOLDANOVÁ, Dobrava: Naše příjmení. Praha: Mladá fronta 1983. 296 s.

Slovník slovenských nářečí. 1. – 2. Red. I. Ripka. Bratislava: Veda 1994 – 2006. ISBN 80-224-0183-8, ISBN 80-224-0900-6.

ТРУБАЧЕВ, Олег Н.: Этимологический словарь славянских языков. Пра slavянский лексический фонд. Выпуск 12. Москва: Наука 1985. 186 s.

UHRÍNOVÁ, Alžbeta: Používanie materinského jazyka v kruhu slovenskej inteligencie v Békešskej Čabe. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2004. 282 s. ISBN 963-214-959-9.

VALENTOVÁ, Iveta: Priezviská Berec, Berecký. In: Kultúra slova, 2015, roč. 49, č. 3, s. 129 – 132.

VÖRÖS, Ferenc: Tvorenie maďarských a slovenských priezvisk. Potónske zošity. 1. Orechová Potôň: Vydavateľstvo Cecília 2010. 31 s. ISBN 978-80-970626-0-6.

O kreovaní literárneho jazyka Slovákov

PETER MRÁZ

Hranice medzi dvoma literárnymi tábormi, po česky, resp. česko-slovensky píšucimi evanjelikmi a v bernolákovčine tvoriacimi katolíkmi, sa v prvej polovici 19. storočia môžu javiť ako relatívne ostré. Ale paradoxne, spájala ich otázka jazyka vhodného na kultivovanie slovenskej literatúry. Pripomeňme si niektoré z textov, ktoré túto otázku predkladali.

Bohuslav Tablic do básne *Dv. P. Janovi Seberinimu* (1812), uvedenej mottom českého humanistu Viktorína Kornela ze Všehrd *Cyziemu iaziku se učiec, nic latinikuom tiem nepřidac, svoi iazik jeho zanedbavajic tla-*

čiti bude? A budou nás v tom laicy domácí mudřeiší...?, vložil jednoduchú, na starorímsku tradíciu odkazujúcu otázku:

*Ale, prosým, milý brachu,
V mrtvém, římském jazyku proč
(Jestli tu se tázati oč)
Mluviš k synům Slavininým?*

(B. Tablic: Poezye IV, s. 48)

Čakali by sme atak voči starším bernolákovcom, píšucim v úvode 19. storočia po latinsky, ale nedočkáme sa. V texte sa objavuje atak voči Čechom, haniacim svoju tradičnú, biblickú reč a prikláňajúcim sa k nemčine:

*Zdali za jazyk se máte milé,
Jemuž nebe přeširoké cýle,
U Chyny tam, Katara zde vyměřilo,
Zněmčili co Češi stydím?*

(B. Tablic: Poezye IV, s. 50)

Dilema evanjelických básnikov bola otázkou zotrvania na pozíciách biblickej češtiny alebo pristúpenia k implementovaniu prvkov súvekej hovorenej, germanizmami prestúpenej češtiny do svojho inventára. Zotrvat' na biblickej češtine značilo pre evanjelikov zotrvať na kultúrno-literárnych tradíciách predkov.

Známa Tablicova báseň *Slávia věncem ozdobená* (1812) je pomerne často pripomínaným dokladom snahy vnieť otázku literárneho jazyka dovnútra slovenskej literatúry. Jej cieľom je presvedčiť katolíkov o nezmyselnosti ich bernolákovskej cesty:

*Proč v bahně kolej novou šlápáte,
Když cestou ustlanou již taháte.
Ach! lép jest hladkou cestou choditi,
Než po rozcestí špatně blouditi!*

(B. Tablic: Poezye IV, s. 26 – 27)

Bernolákovčina evanjelikom signalizovala absenciu kultúrnych a historických väzieb na minulosť. Tablic napriek tomu nebol neprístupný diskusi, bol za spoločný jazyk pre obe kultúrno-literárne spoločenstvá s paritným zastúpením českého a slovenského jazyka (Rišková, 2009, s. 9):

Óda *Verše Aleksandrovi z Rudného* (1820) ukazuje, že aj bernolákovec Vojtech Šimko sa eminentne zaujímal o otázku jazyka slovenskej literatúry:

*Svú Reč vipravenú má Čech, to za Pravdu sa dáva,
Mi však čítaním tejto traťime našu.
Z nás jest málo, ktorí bi ved'el jich dobre Slová, Reč,
V jích naša Mlád'ež svú láme Slovári hlavu.
Kdo nás v tem retuvat, Kdo lepše pomáhati môže
V Potrebe tejto našej, a Pso'e téjto našej?
Najsnadnejše Alexander nám môže Otec náš,
Prímas, Pastít náš v téj Věci môže pomocť.
Až posavád' nám vďačne svatím Česi slúžili Písmem.
Nech kvitnú! Dobří sú oni Bratri naši.
Mi ništ méň chceme mať zložené v reči čisto Slovenskej
Tě vznešené a drahé Písma Svatého knihi.*

(V. Šimko: Verše Najdustojnejšému a Visoceosvítenému
Kňížaťi Aleksandrovi z Rudného ... obetované Dňa 16.
Mesíca Mája Roku 1820, s. 12)

Synonymom snáh bernolákovcov diskutovať o podobe literárneho jazyka Slovákov sa však nestal Vojtech Šimko, je ním básnik Ján Hollý.

Hollého óda *Podzbúdzáňi Němnislava, abi sa na Skládáňi slovenských Básňi od'evzda*l si kladie otázky, aké stáli už pred starorímskymi básnikmi. Úvodný verš skladby *Čož bi si do prudkého nosiť mal Studňice Tibra*, ktorým odrádza jej adresáta od tvorby latinských veršov, je parafrázou verša z Horácievej knihy *Satiry*, v ktorej ho Romulus upomína, aby písaním básní nerozmnožoval rady gréckych básnikov:

*Keď som ja, rodený Ital aj verše v gréčtine písal,
tu sa mi po polnoci, keď sny sú pravdivé, zjavil
Quirinus a ten takto mi prikázal zaraz s tým prestať:
„Rovnakým bláznovstvom je chcieť rozmnožovať tie davy
gréckych básnikov, ako ísť nosiť do hory drevo.“*

(Horatius: Treba písať satiry, s. 148)

Podzbúdzáňi Němnislava nastoľuje analogickú voľbu medzi dvoma literárnymi jazykmi. Adresát Hollého ódy, mladý latinský básnik, je konfrontovaný s oslavou svojho talentu, ale aj s poznaním neblahej ozveny svojich plodov:

*Než čo naplat bohatého také mať Pokladi Úmu?
Keď Hrobe len ve sľepém a v temnej Skríši ležíce*

Bozké prespañilěj ňespatrá Oblohi Svetlo!

(J. Hollý: Básne Jana Hollého, s. 77)

Rozuzlenie nastolenej otázky je pre kultivovanie bernolákovčiny priaznivé:

Nuž teda potraťené ber Srdce, a poznovu spívaj:

Ňe však tam, kd'e milích najvatšé Mnoztvo je Básňi;

(Čož bi si do prudkého nosit' mal Studňice Tibra)

Než tu rad'ej, pustích kd'e Slovákov ňemnoho zrában,

A všelíkím Čmáním pozarostlí ešče je Úhor:

Ačkol'vek masní a na každú Úrodu hojní,

Daj sa prospevovat'; práznú k tomu Chvílu nachádzáš;

Ňišt na Prekážce ňeňí, tvá l'en Chuť a Vól'a jed'inká.

(J. Hollý: Básne Jana Hollého, s. 78)

Predpoklad na rozkvet slovenskej literatúry poskytol Hollého mecén Jur Palkovič. *Chválospev na Jura Palkoviča* je preto potrebné vnímať ako úprimnú vďaku adresátovi za splnenie autorovho sna, totiž že biblickou sa po preklade *Biblie* už nemôže nazývať len čeština, ale môže sa ňou už volať aj bernolákovčina. Hollý to vyjadril v liste Palkovičovi z 28. 5. 1832: „Za šťastlivých sa uš pokládat môžu Slováci: túto pána veľkomožného bibliu rozešíri sa čistá slovenčina; zacpajú sa usta luteránom“ (Ambruš, 1967, s. 81).

Hollého chválospev vyzdvihuje Palkovičov prínos – len vďaka nemu môžu veriaci čítať príbeh Božieho stvorenia. Starozákonná časť biblickej histórie má svoju váhu, ale veršami *obzlašť však jazikom čítavat' môžete vlastním: / Jak veční Boha Sin* (Hollý, 1950, s. 156) dáva najavo, že prínosným je preklad príbehu novozákonného. Dôvod je zrejmy: starozákonný príbeh je spoločný židovstvu aj kresťanstvu, novozákonný je len kresťanský.

Bernolákov jazyk bol alfou a omegou rozkvetu slovenskej literatúry. S ním súvisí aj azda najznámejší Hollého text dotýkajúci sa otázky literárneho jazyka Slovákov, *Chválospev na Antoňa Bernoláka* (1826). Prvá zmienka o ňom pochádza zo 17. 9. 1826, keď Hollý posielal svoj rukopis Palkovičovi prosiac, „žebi snad na konci Slovára vitlačit sa mohel“ (Ambruš, 1967, s. 39). Snahy o stieranie hrán medzi oboma konfesiami však spôsobili, že Hollého *Chválospev* nebol publikovaný v *Slovári* ani

v *Zore*. Až urgenciou Jozefa Petroviča alebo azda len snahou po úplnosti Hollého súborného diela bolo spôsobené, že *Chválospev* napokon predsa len vyšiel. Zjavil sa však „ukrytý“ pred zrakom českej verejnosti v prvej časti *Básní Jana Hollého* (1841). To už bolo príliš neskoro na to, aby bol udusený zárodok rozhodnutia evanjelickej mládeže priniesť slovenskému národu nový literárny jazyk.

LITERATÚRA

AMBRUŠ, Jozef (ed.): Korešpondencia Jána Hollého. Martin: Matica slovenská 1967.

HOLLÍ, Jan: Básne Jana Hollého. I. V Budíne, Literami Král. Uher. Univers. Tiskárňe MDCCCXLI.

HOLLÝ, Ján: Dielo Jána Hollého VIII. Pesne. Rozličné básne. Trnava: Spolok sv. Vojtecha 1950.

HORATIUS: Treba písať satiry. Preložili J. Špaňár a L. Feldek. In: HORATIUS, Flaccus Quintus: O umení básnickom. Satiry a listy. Bratislava: Tatran 1986.

RIŠKOVÁ, Lenka: Niekoľko poznámok o vzťahu Bohuslava Tablica k bernolákovcom. In: *Slovenská literatúra*, 2009, 56, č. 1.

ŠIMKO, Vojtech: *Verše Najdustojnejšému a Visoceosviťenému Kňížaťi Aleksandrovi z Rudného ... obetované Dňa 16. Mesica Mája Roku 1820*. Trnava: Ján Krstiteľ Jelínek 1820.

TABLIC, Bohuslav: *Poezye IV. Vacov 1812* Antonín Gotlib.

DISKUSIE

Problematika písania joty po tvrdej spoluhláske v cudzích slovách v druhom ročníku primárneho vzdelávania

MÁRIA BELÁKOVÁ

Globalizačné tendencie spoločnosti sa vo zvýšenej miere prejavujú aj vo výchovno-vzdelávacom procese, vo vyučovacích stratégiách a koncepciách. V roku 2008 prijatý komunikačný model vzdelávania, usilujúci sa podporovať rečové akty žiaka, žiaľ, zaostáva za svojím skutočným cieľom a víziou hŕstky motivovaných pedagógov. Komunikačný model vo vyučovaní materinského jazyka má špecifické postavenie odlišné od aplikácie v iných vyučovacích predmetoch a dané tým, že o obsahu predmetu informuje, učí, prostredníctvom obsahu samého, t. j. materinský jazyk sa vyučuje materinským jazykom. V praxi to značí, že žiak sa má základné jazykové pravidlá naučiť prostredníctvom konkrétnych rečových aktov, prejavov. Takto sa jazyk stáva nielen cieľom zvládnutia učiva, ale zároveň prostriedkom na dosiahnutie cieľa = jazykových a rečových kompetencií. „Cieľom výučby slovenského jazyka na primárnom stupni vzdelávania je naučiť spisovný jazyk na takej úrovni, aby ho žiaci vedeli používať v praktickom živote“ (Vzdelávacie štandard. Slovenský jazyk a literatúra – primárne vzdelávanie. 2014, s. 2). Len na okraj upozorníme na slovné spojenie „používanie v praktickom živote“. Domnievame sa, že ide o používanie jazykových javov v konkrétnych každodenných prejavoch žiakov v konkrétnom časovom období a štádiu vývoja. Vynára sa tu azda otázka, prečo sa touto problematikou zaoberáme. Celé naše uvažovanie je reakciou na požiadavky obsahového a výkonového štandardu vzdelávania v oblasti *Jazyk a komunikácia na primárnom stupni*, konkrétne v druhom ročníku. Požiadavky štátneho vzdelávacieho programu ISCED1 na jazykové vzdelávanie v oblasti pravopisu joty a ypsilon považujeme za vekovo neprimerané a pre žiakov náročné. Žiaci druhého ročníka si ešte nestihli osvojiť základné pravidlá materinské-

ho jazyka a už sa na nich kladie požiadavka ovládať etymologický pravopis. Máme na mysli cieľovú požiadavku „vedieť identifikovať tvrdé spoluhlásky, rozlišovať ich... a uplatniť pravopis *i/i* po tvrdých spoluhláskach v cudzích slovách (kino, kimono...)“ (tamže, s. 16). Za povšimnutie tu stojí viacero prvkov. Prvá otázka, opierajúca sa o komunikačno-zážitkové vzdelávanie, znie: „Ktoré z cudzích slov, v ktorých sa píše po tvrdej spoluhláske jota, dieťa vo veku 8 – 9 rokov využije vo svojej komunikácii a praktickom živote? Ktorým konkrétnym slovám by malo venovať pozornosť? Nemal by pedagóg pri komunikačnom vzdelávaní azda vychádzať z rečových aktov žiaka, z jeho komunikácie a tým aj zo slovnej zásoby, ktorú dieťa bežne používa?“ Prirodzene, podporujeme rozširovanie pasívnej i aktívnej slovnej zásoby, no požiadavka naučiť pravopis cudzích slov žiakov druhého ročníka sa nám javí ako neopodstatnená.

Keď vezmeme do úvahy prirodzený vývoj dieťaťa a spôsob, akým si osvojuje základné jazykové pravidlá, nemôže byť cieľová požiadavka vzdelávacieho štandardu naplnená. Dieťa si osvojuje materinský jazyk počúvaním a následným napodobňovaním rečových aktov. Ako primárna aktivita sa tu prejavuje počúvanie, definovaná aj ako jedna zo základných kompetencií vo vyučovaní – počúvanie s porozumením. Dieťa teda najprv slovo počuje, na základe kontextuálnych faktorov mu priraduje istý význam, vizualizuje si ho a potom sa usiluje správne ho vysloviť. Napísanie slova je len výsledkom toho, že dieťa slovo pochopilo. Slovná zásoba, ktorou disponuje, sa zväčša zakladá na počutí a na základe toho dieťa aj slová vyslovuje. Ak pochádza z nárečového prostredia západného Slovenska, jeho výslovnosť bude tvrdá, bez ohľadu na pravopis. Naopak, žiak zo stredného Slovenska vyslovuje mätko a dodržiava výslovnosť *l* pred hláskami *i*, *e*. Mohla by vzniknúť otázka, prečo sa pristavujeme pri problematike výslovnosti v otázke pravopisu po tvrdých spoluhláskach. Vidíme tu istý problém, najmä v spomínaných západoslovenských oblastiach, kde dieťa vstupujúce do školy nepoužíva vo výslovnosti mäkké hlásky. Tak nevysloví slovo lipa [l'ipa], ale tvrdo [lipa], nevysloví [xladnička], ale [xladnička], [ňikto] je [nigdo] a pod. Pre dieťa s takouto rečovou skúsenosťou nejestvujú mäkké spoluhlásky, preto by na základe výslovnosti všade písalo ypsilon. Túto nevedomosť sa u žiaka usilujú odstrániť pedagógovia už v prvom ročníku, keď sa dieťa pri čítaní naučí, že ak za daktorými spoluhláskami nasleduje

jota alebo samohláska *e*, treba túto spoluhlásku prečítať mäkko. Dieťa to však ovláda len do tej miery, pokiaľ vidí slovo napísané. V ústnej komunikácii, myslíme tým bežnú komunikačnú prax, bude používať nárečie bez zmäkčenia spoluhlások. Je to v poriadku, pokiaľ sa dieťa nestretne s problematikou písania joty po spoluhláskach, ktoré sa čítajú (vyslovujú) tvrdo. Interferencia, ktorá tu vzniká tým, že dieťa si osvojí princíp „zmäkčovania“ predchádzajúcej spoluhlásky, spôsobuje v tomto veku žiakom veľký problém. Podľa princípov komunikačného modelu by sme mali žiakom umožniť vo väčšej miere komunikovať, vytvárať vlastné rečové prejavy (hoci aj s chybami, ktoré môže pedagóg korigovať), aby na základe vlastných komunikátov zisťovali, čo je vzhľadom na spisovnú formu správne a čo nie. Mali by sme teda pracovať s domácim, materinským jazykom. Kladieme si však znova otázku: Do akej miery má učiteľ v druhom ročníku možnosť dať priestor žiakom, aby rozprávali, komunikovali na požadovanej úrovni? Nedostatočné rečové zručnosti, nedostatok času na obohacovanie slovných zásoby a v neposlednom rade preberanie viacerých jazykových javov naraz (ako aj pravopis domácich a cudzích slov v 2. ročníku) má negatívny dosah na žiacke vedomosti.

Vynára sa aj otázka, čo je primárnou úlohou materinského jazyka. Naučiť správne používať domáci jazyk alebo vedieť správne napísať cudzie slová, ktoré si žiak osvojí ako encyklopedické vedomosti? Jednou z požiadaviek kladených na zvládnutie tematického celku o tvrdých spoluhláskach je aj „zvládnuť pravopis *i/y* v cudzích slovách (kimono, kino...)“. Pre jazykovedca či jazykom sa zaoberajúceho používateľa nepredstavujú cudzie slová až taký veľký problém, hoci ruku na srdce – kto z nás si z času na čas nevyhľadá cudzie slovo v slovníku. Pravidlá slovenského pravopisu (2000, s. 38, ďalej PSP) rozlišujú úplne a čiastočne (neúplne) zdomácnené cudzie slová a nezdomácnené cudzie slová, pri ktorých sa zachováva pôvodný pravopis. Žiaci by sa mali teda zaoberať pravopisom zdomácnených slov, pri ktorých platia dve pravidlá: Pri úplne zdomácnených slovách sa dodržiavajú zásady domáceho pravopisu v súlade s výslovnosťou slova, napr. džinsy (PSP, s 38). Pri slovách, ktoré nie sú úplne zdomácnené, sa tiež uplatňuje domáci pravopis s rešpektovaním výslovnosti, no slovo si zachováva aj svoje pôvodné znaky, napr. v slove chirurg (gréckeho pôvodu) sa ponechala jota.

Žiaci druhého ročníka by mali podľa požiadaviek štandardov zvládnuť písanie joty v cudzích slovách po tvrdej spoluhláske. Len pre zaujímavosť sme v Pravidlách slovenského pravopisu spočítali takéto slová pri hesle *K*. Heslových slov, v ktorých sa po tvrdej spoluhláske nachádza jota, sme napočítali vyše 160! A to len pri jedinom písmene! Koľko takýchto slov by sme našli v celej príručke? Preto sa pýtame: Ktoré z týchto slov si má žiak druhého ročníka osvojiť, aby splnil požiadavku výkonového štandardu? Vzniká tu dojem, že chceme zo žiakov vytvoriť malé encyklopédie – so znalosťou obrovského množstva cudzích slov, no bez ich hlbšieho pochopenia. Ide nám tu teda skutočne o naplnenie požiadaviek komunikačného modelu? A ako sa k situácii stavajú učitelia? Deťom podávajú siahodlhé zoznamy tých slov, ktoré považujú za vhodné, aby sa ich naučili naspamäť a pri kontrolnom diktáte dosiahli dobré výsledky. Deti sa skutočne desiatky takýchto slov učia naspamäť, no jedinou ich motiváciou je napísať správne kontrolný diktát (zameraný špeciálne na spomínaný jav). Ako často však dieťa vo svojej bežnej komunikácii použije napríklad slovo mohyla, chirurg, lyko, nylon či stovky iných, ktoré si zapamätalo?

Žiak druhého ročníka nemá osvojené ani základné pravidlá materinského jazyka, preto nepovažujeme za vhodné narúšať proces osvojovania cudzími prvkami. Ďalším problémom, ktorý sa tu vynára, je pravopisný princíp. Vo všeobecnosti poznáme štyri princípy: fonematický, morfematický, gramatický a etymologický princíp. Žiak prvého stupňa vníma slová na základe auditívnych signálov, teda ak v slove počuje mäkkú spoluhlásku, zaznačí ju mätko, resp. napíše za ňou jotu. Ak počuje tvrdú, prirodzene ju zaznačí ako tvrdú, čo sa prejaví aj v tom, že napríklad v slovách Edita, Martin napíše ypsilon (Edyta, Martyn). Mali by sme to za istých okolností považovať za pozitívny znak, pretože žiak pochopil, že po tvrdej spoluhláske v domácich slovách nasleduje ypsilon. Vysvetlí však niekto druhákovi, že tieto mená nie sú domáceho pôvodu? To by však predpokladalo, že aj pedagóg sám ovláda pôvod všetkých slov. Morfematický princíp sa v druhom ročníku neuplatňuje a nemal by sa uplatňovať ani etymologický, pretože sa žiaka dotýka až vo chvíli, keď si začína osvojovať obojaké spoluhlásky a vybrané slová. A práve s etymologickým princípom máme v rozpracovanej problematike do činenia.

Žiaci si často mýlia už notoricky známe dvojice slov, ako napríklad *ryža* – *rizoto*, *Milka* – *mýlka*, *byt* – *bit* a pod., pretože predpokladajú rovnaký pôvod slov, t. j. domáci. Zamyslime sa nad tým, ako by sme žiakom vysvetlili, prečo sa napríklad slovo *divadlo* vyslovené mäkko píše s jotou a slovo *dinosaurius*, ktoré vyslovíme tvrdo, tiež s mäkkým *i*. Môžeme im povedať, že prvé je domáce a druhé cudzie, ale vo svojej podstate to dieťa nepochopí a my sme mu nesprostredkovali dostatočnú informáciu. Totiž fakt, že slovo je cudzieho pôvodu, nie je vysvetlením a zároveň zárukou, že sa po tvrdej spoluhláske bude písať jota. Dieťa má teda právo položiť otázku: „Prečo sa napríklad slová *git*, *girlanda*, *gilotína* píšú s jotou a slovo *gyps* s ypsilonom? Neplatí predsa pravidlo, že pri cudzích slovách po tvrdej spoluhláske píšeme *i*?“ Navyše pri spomínaných slovách je výslovnosť stále rovnaká.

Pri písaní ypsilonu a joty po tvrdých spoluhláskach v cudzích slovách by mal žiak zákonite ovládať etymologický princíp, čiže spôsob prevzatia slova a jeho pôvod. Nie je však možné, aby to žiak druhého ročníka zvládol a pochopil. Na základe doterajších vedomostí a skúseností nevie a nemôže zistiť, že slová *história*, *filozofia*, *dinosaurius* a pod. sú gréckeho pôvodu. Preto – ruku na srdce: Nekladieme na 7- až 8-ročné deti príliš vysoké nároky v úsilí, aby sme z nich vychovali vševediace bytosti?

LITERATÚRA

Pravidlá slovenského pravopisu. 3. vydanie. Bratislava: Veda 2000.

Slovník cudzích slov (preklad z českého originálu). Bratislava: SPN 1997. 992 s.

Štátny vzdelávací program. Primárne vzdelávanie – 1. stupeň základnej školy. Vypracoval Štátny pedagogický ústav. Schválilo Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky dňa 6. 2. 2015 pod číslom 2015-5129/1758:1-10A0 pre základné školy s platnosťou od 1. 9. 2015

Vzdelávací štandard. Slovenský jazyk a literatúra – primárne vzdelávanie. 2014.

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

Na zelenej lúke strom košatý

LUBICA DVORNICKÁ

Minulý rok sme sa v tejto rubrike venovali pomenovaniu drevo a strom v našich nárečiach (porov. KS 2015, č. 4, s. 234 – 240). Spomenuli sme, že stromy sú témou košatou (ako aj ten strom z názvu tohto príspevku), preto by sme v nej radi pokračovali. *Pohľadnete na wisoke stromy, zastarale duby, premile gawory* (18. st.), takáto výzva je zaznamenaná v Historickom slovníku slovenského jazyka (HSSJ).

Pozrime sa teda, aký je ten strom v našich nárečiach. Jestvuje veľa rôznych triedení drevín. My sa môžeme oprieť iba o to, čo si ľudia najviac všímali a čo zároveň našlo svoje vyjadrenie v jazyku a podarilo sa zachytiť pri nárečových výskumoch. Opierame sa už tradične v prvom rade o kartotéky dialektologického oddelenia a o materiál excerpovaný z dosiaľ vydaných zväzkov Slovníka slovenských nárečí (SSN). Dôležitým prameňom je pre nás vždy aj Historický slovník slovenského jazyka, doklady z neho uvádzame bez skratiek zdroja iba s datovaním záznamu.

Z rôznych príčin bol pre ľudí dôležitý vek stromov. Súvisel aj s množstvom úrody pri ovocných stromoch, aj s kvalitou dreva pri všetkých druhoch stromov. *Dub obecne roste do rokuw okolo 200, gaworowé stromy prez rokuw 100; predznačený podle rozličnosti stromuw slussného zrostu gest wěk* (HSSJ, 1770). Aj preto (*pri prebierke stromov*) *má se pomerkowati stromůw wěk* (HSSJ, 1770).

Pri sadených (prípadne štepených) ovocných stromoch sa mohol vek určiť presnejšie. Dvojročný strom alebo iná drevina má názov dvojročiak. Pre

---

Príspevok vznikol v rámci grantového projektu VEGA č. 2/0105/14 Slovník slovenských nárečí.

V príspevku sa uvádzajú názvy obcí a ich okresov v súlade s koncepciou Slovníka slovenských nárečí, t. j. podľa administratívneho členenia z r. 1948 (porov. Slovník slovenských nárečí I, 1994, s. 38 – 39).

západné Slovensko je charakteristická podoba *dvojročák* (Lamač, o. Bratislava). Na Orave sa takisto chystali na budúce úrody: *Tento* (stromček) *je dvojročák, budú s ňeho takie tãpkastie jãblkã* (Podbiel, o. Trstená).

Ľudia sa však nestarajú len o ovocné stromy, aj *mladé vrbi običajne obrubujú* (Veľká Maňa, o. Vráble). Bežnejšie sa pri rôznych druhoch drevín používalo všeobecné označenie (mladý, starý strom), ale niekde vznikli samostatné pomenovania pre jednotlivé vekové kategórie často aj konkrétnych typov stromov. V Liptove napríklad rastie *májča* (Liptovský Trnovec, o. Liptovský Mikuláš), týmto slovom sa tam označoval mladý strom červeného smreka. Mladé stromčeky – na okolí Krupiny sa volajú *mládeč* – si vyžadujú špeciálnu starostlivosť. Veď keď *nariasľi mládeče hor, presádzau ih a potom škepiu* (Dačov Lom, o. Krupina). Veľkým nebezpečenstvom pre mladé stromčeky, ktoré ešte majú príliš jemnú kôru, boli vždy zajace. Vedelo sa, že *mladé stromki, keré cez zimu neboli obväzané ze slamu, bývali od zajácov obžraté* alebo aj *orincované* (Šípkové, o. Piešťany). Ak stromy dostali primeranú starostlivosť a ochranu, mohli vzbudzovať zaslúžený obdiv alebo aj údiv: *Mladí stromček, a už akí opsipani!* (Štefanov, o. Senica). Mladé stromčeky neboli v bezpečí nielen pred nešťastnými nehodami, zverou, chorobami či počasím, ale ani pred človekom. Boli a, žiaľ, sú aj takí, čo *za lakomstwy rubu cerstwe stromiky, ale y stromi welike a chrube* (HSSJ, 18. st.).

Za mladý strom zehness gakkoliwek sam chcess, obratiss, kde se ti zda (HSSJ, 1652) – čiže môžeš upraviť smer jeho rastu. A to isté platí aj o človeku, ako sa vraví: *ohíhaj ma mamko, dokel' je čas* (Prosné, o. Považská Bystrica), lebo výchova je potrebná odmalička a *strom mladý a utlý lechčeg se dá ohnuti než starý* (HSSJ, 1777).

Ani staré stromy¹ neboli rovnaké. Niektoré stromy v rokoch mohli byť mimoriadne úrodné. Nie vždy to bolo vítané, lebo pri priveľkej úrode nemuseli byť plody práve prvotriednej akosti. Vtedy sa ľudia aj pošťazovali: *Na*

¹ Pre záujemcov je na stránke enviroportal (<http://stromy.enviroportal.sk>) prístupný Katalóg chránených stromov Slovenskej republiky, v ktorom sú zverejnené oficiálne údaje Ministerstva životného prostredia Slovenskej republiky. Nie je tu len zoznam chránených stromov, ale aj možnosť vyhľadávať v tomto zozname podľa rôznych kritérií (okrem iného aj podľa biometrických parametrov, konkrétne je to výška, vek stromu, obvod kmeňa a priemer koruny). Určiť najstarší strom asi nie je jednoduché. O prvenstvo sa s rovnakým vekom 650 rokov delia Tisy v Pruskom, Bojnická lipa a Korvínova lipa.

tejto starej jabluoňi bud'e zase jabl'g ako šmoru (Pukanec, o. Levice). *Ket sa klčuvav h'aj a vipiluvávali sa aj staré stromi* (Šípkové, o. Piešťany), to už sa nedalo nič robiť. Výrubom starých, chorých alebo nerodiacych stromov si ľudia mohli *zahradu omladzit* (Bošáca, o. Trenčín). No robili sa aj záchranné pokusy, odstránili sa iba staré konáre, aby *sa strom omladzev* (Trakovice, o. Hlohovec). Na dobre rodiacy, teda *zarod'eni strom* (Laskomerské, o. Banská Bystrica) – spojenie označuje strom plný ovocia –, na ten sa všetci tešili.

V HSSJ sú na pomenovanie starých stromov zachytené aj zložené slová *staroletý* a *staroletitý*, napr. *ktery strom guž starolety/staroletity gest a haluze slabo a skupo wihana* (HSSJ, 1772). V kartotéke Slovníka slovenských nárečí nie sú doložené.

Niektoré stromy však už boli vekom vysilené, úrody bola slabá alebo aj žiadna. Starý nerodiacy strom, *krkovnák*, čakal často už iba jeden osud, ako vidno na pracovných plánoch z nasledujúceho dokladu: *Zajtrá povit'iname tie krkounáke v záhrad'e* (Pukanec, o. Levice).

Veru, niektoré *staré stromi majú peň takí hrubí, že ho aňi rukami ňe-opčiahňeš* (Návojevce, o. Topoľčany). A preto sa aj vraví, že *stari strom ňenaprosciš* (Štefanovce, o. Sabinov), podobne ako sa už nevyrovná ľudský vekom ohnutý chrbát. Hoci tu už ide o fražému, ktorá poukazuje skôr na istú duchovnú nepružnosť s významom „starý človek už nezmení svoje zvyky, spôsoby“. Preto aj *starý strom nie je dobre presádzat'* (Záturecký, I/95). Táto veta takisto okrem svojho doslovného významu je aj fražemou, ktorá naznačuje ťažkosti s privyknutím si na nové prostredie v pokročilom veku.

Ďalšie kritériá, podľa ktorých sa posudzovali stromy, boli ich vzrast a vzhľad. *Pohlednite na wisoke a zelene stromy, wiwissene cedry libanske* (HSSJ, 18. st.). Veľký alebo *visočizni*,² *hrubočizni*, *visokavi*, *hrubezni strom* (Nižný Hrabovec, o. Vranov) bol dominantou krajiny. Hoci aj *na medzi riastla visoká plánka* (Králíky, o. Banská Bystrica). A takýto výnimočný strom bol zaujímavý nielen pre ľudí. Svedčí o tom aj ľudová pieseň, v ktorej

*Sláviček, vtáček malučký, v lesi prebývá,
ve dne, v noci po vysokých stromech posedá...*

---

² Podľa údajov v Katalógu chránených stromov je najvyšším chráneným stromom na Slovensku 150-ročný sekvojovec mamuti s výškou 50 metrov, ktorý rastie v parku v Cíferi (o. Trnava).

Nezáleží na tom, či to bol strom rodiaci ovocie: *Okruhl'anki, to hruški s takih veľkích stromuf* (Dlhá Lúka, o. Bardejov). Každý vzrastom mimoriadny strom vzbudil pozornosť a ľudia o ňom hovorili napríklad aj takto: *To bôl takí hrubí dub, že ho leďvá tré opčáhli* (Malženice, o. Hlohovec). Alebo sa stal nie predmetom obdivu, ale praktických príprav: *Misímo na tétoka hrubé strome doňestí brichačku!* (Kalinovo, o. Lučenec). A bruchačka (v ipel'skom nárečí *brichačka*) je „veľká dvojrúčná pila bez rámu s ostrím oblúkovitého tvaru“ (SSN 1, s. 170). Dávnejšie ako píly sa používali na zoťatie stromu sekery. Ved' preto sa aj hovorí, že *na hrubé drevo treba hrubú sekeru* (Záturecký, VIII/542) – naozaj si musíme vybrať primerané prostriedky na dosiahnutie nejakého cieľa. Kto sa podujal na veľmi ťažkú, náročnú úlohu, ten *do hrubého stromu zataľ* alebo *do tvrdého dreva zataľ* (Záturecký, XI/278). Tu si ešte musíme uvedomiť aj to, že nie je hrubý ako hrubý. Zo sémantickej štruktúry prídavného mena hrubý nás v tejto súvislosti zaujímajú najmä dva významy. Jeden je „majúci značnú hrúbku“, ktorý je známy z celého územia Slovenska, porov. *To bou ňi veľmej hrubej drúk* (Čelovce, o. Modrý Kameň); *Tá deka je hrubá* (Jakubov, o. Malacky); *Hrube jedľovo drevo je dobre na korito* (Smižany, o. Spišská Nová Ves). Na juhozápadnom Slovensku má toto prídavné meno aj význam „veľký, vysoký“. Takže *hrubí strom* na tomto území môže byť tiež práve taký.

Ak bol strom hrubší, priniesol aj po spílení väčší úžitok, ved' *to niekedi bolo aj pečes klátikou, keď bou hrubikí strom* (Tekovská Breznica, o. Nová Baňa). V Sobranciach *z jedného maglova naščipa dva-tri vozi*. V zemplínskych a užských nárečiach sa totiž hrubý strom volá *maglov*. Bol taký výrazný, že sa zatúlal aj do rozprávačových spomienok, porov. *Stal mi kolo veľkoho duba – maglova* (Michalovce).

Aj včelári boli radšej, ak si roj vybral hrubší strom, lebo sa naň ľahšie dostali. Pri rojení museli pozorne sledovať, kde sa vyrojené včely usadia, aby ich rýchlo našli, inak by mohli uletieť do lesa. *No, tag dobre, pozeram, dze puojdu, čo puojdu. No, a rano fčeuí šli na stroma, na druhieho! A mau takie klenutie havuzi nadou. Nie hrubi, cenki strom to bou. Čaško sa mi bouo viškrabac tam* (Východná, o. Liptovský Mikuláš). Je to tak, ani stromy nie sú rovnaké, *sú aj hrubé lebo tenké* (Antol, o. Banská Štiavnica).

K stromom (a na rozdiel od ľudí sa to berie v dobrom) odjakživa patrí, že vekom pribierajú „v páse“, *roztlstňujú sa*, čo v tomto prípade značí, že hrubnú:

crassescit arbor: roztlustňuje se (HSSJ, 1763). A podobne, ako sme spomínali pri starých stromoch, ani *tlstý strom sa nedá zohnúť* (Záturecký, I/772).

Na strednom aj západnom Slovensku sa na pomenovanie bohato rozvetvených konárov používa prídavné meno *košatý*. Môže byť *košatí strom* (Čierny Balog, o. Brezno), ale aj *košatá koruna* (Laskomerské, o. Banská Bystrica; Vaďovce, o. Myjava). Pod taký strom bolo dobré utiahnuť sa pri daždi, lebo sa vám mohlo podariť obísť nasucho a nezmoknúť.

Rozložitý strom (18. st.), teda široko rozrastený, alebo aj *široký strom* poslušil hoci aj ako modlitebné miesto: *Mollitebnicu mali medhodisti na velikén dvóre poč čirokín stromom* (Skalka n. Váhom, o. Trenčín). Horšie bolo, keď *ten veľkí košatí strom nám zatíeňeu pou zahradi* (Kšinná, o. Bánovce n. Bebravou), to už tam veľa iných plodín nenarástlo. Pre rozkonárené stromy s mohutnou korunou je v HSSJ doložené prídavné meno *panožítý*: *pridalo sa (Absolónovi) utikatj pod geden strom dubowy panožitj* (1753).

Popri vysokých a hrubých stromoch rástli aj malé alebo zakrpatené stromčeky. Časté sú pre ne pomenovania so základom *krp-*. *Krpáň* môže byť nielen zakrpatený človek alebo zviera, ale aj strom alebo jeho plod: *Bárjaki krpán, stromeg zabunnutí* (Horná Súča, o. Trenčín). Zakrpatený strom na Orave volali *krpiak*: *Pri vod'e na kräji hori virastú len krpáki* (Zázrivá, o. Dolný Kubín), ešte menší mohol byť *krpiačik*: *Hen rastú takie krpáčiki* (Zázrivá, o. Dolný Kubín). V juhooravskom nárečí sa zakrpatený strom expresívne volá *čäprák* (Bziny, o. Dolný Kubín). A pre zakrpatený bukový strom je z Hornej Marikovej (o. Považská Bystrica) doložená podoba *křč*. Nuž viete, ako je to, *z medzáka deski ňenapíliš* (Podbiel, o. Trstená). *Medzák*, ako už jeho meno čiastočne napovedá, je menší strom rastúci na medzi.

Okruh pomenovaní možno opäť rozšíriť z historických zápisov. Pre malý okrasný stromček, zákrpok, sa používalo z nemčiny prevzaté slovo *cverg*: *cwerge bobkowe stare 2, bobkowych z gader wyrostlich 6* (HSSJ, 1697). Toto slovo sa zachovalo v nárečiach doteraz, slúži na pomenovanie neprimerane malého, podpriemerne vyvinutého človeka alebo zvierat'a, pravdepodobne ho možno použiť i na zakrpatený strom. V súvislosti s našim predošlým príspevkom k staršiemu pomenovaniu stromu hodno ešte spomenúť *drievec, drevec*, ktoré pôvodne slúžili na označenie malého stromu alebo kríka. Aj v HSSJ sú doložené len v botanických názvoch božie drievec, boží drevec – palina abrotská (*Artemisia abrotanum*): *brotan anebo božie drewce* (17. st.);

abrotanum: *božý drewczo* (1717); *wezmi boží drewec a matu* (18. st.). V tom istom význame sa zachovali lexémy *drievce* a *drievco* aj v slovenských nárečiach, prežili tie storočia bez zmeny: *božie drievce* (Sučany, o. Martin), *božé drevco* (Nitriansky Hrádok, o. Nové Zámky, Trakovice, o. Hlohovec), *božíe drevco* (Lubina, o. Nové Mesto n. Váhom).

Niektoré stromy boli zámerne vyšľachtené, aby ich vzrast bol nižší. Uľahčuje to nielen zber úrody, ale celú starostlivosť o korunu stromu. Oblúbený je strom so stredne vysokým kmeňom, tzv. polokmeňom. Nieкто má len stromki s polokmeňom (Dubnica n. Váhom, o. Ilava), inde sa pestujú napríklad *jablonki s polokmeňom* (Laskomerské, o. Banská Bystrica). Na iných miestach Slovenska, doklady máme predovšetkým z juhozápadného Slovenska, sa takéto stromy volajú *ňískokmeň* (Lamač, o. Bratislava). Ľudia ich radi sadia v blízkosti obydľia: *Pri dome máme dve nískokmenné jablone* (Trakovice, o. Hlohovec). Neohrozujú stavbu a ani netienia svetlo, ako ich vyrastenejší súrodenci, ktorých radšej sadili predsa len trochu obďaleč. A sú aj iné dôvody. *Čil ľudá dos sadá nískokmenné stromi, dozrodá* (Lapáš, o. Nitra).

Predmetom záujmu, ktorý sa potom prirodzene musel prejavíť aj v lexičke, boli stromy s deformáciami vzrastu. Veď *aj stromy čas kriví, zhibuje* (HSSJ, 1785). Na Orave sa znetvorený, zakrpatený ovocný strom (týkalo sa to predovšetkým sliviek) alebo jeho plod nazýval *ogrman* (Horná Lehota, o. Dolný Kubín). *Vikopeme hu, šag_e z něj len takí grmel* (Šurany, o. Nové Zámky) – taký osud čakal pokrivený a navyše chorý strom, ako bola napríklad spomenutá slivka. O nič lepšie nepochodili deformované stromy v inej záhrade, kde sa takisto takto strojili: *Tie grmáňe v zahradě bi zme už malí povitínať* (Hliník n. Hronom, o. Nová Baňa).

Ani krivý strom, nazývaný aj *kriváň* či *krivák*, nebol veľmi cenený. Stretneme sa s výzvou: *Pome zoťiat toho kriváňa!* (Veľké Straciny, o. Lučenec), *kriváň* rástol aj v Dubnici nad Váhom (o. Ilava). Ale čo s ním, keď *kriváke nie sa dobre, iba na oheň* (Horná Lehota, o. Dolný Kubín). Vo zvolenskom nárečí sa takémuto nepodarenému krivému stromu hovorilo *krnáč*. A nebola to veru radosť, keď ľudia vraveli: *Poriadňiho stroma tam nebolo, chimä samé krnáče tam riasli* (Králiky, o. Banská Bystrica). V Bobrovci (o. Liptovský Mikuláš) posmešne ukazovali: *Aki starí krnáč!* – no tu šlo o vychudnutého starého človeka. Azda to nebolo často a viacej sa prejavovo

vala ľudská láskavosť a spolupatričnosť. Ak strom vyrástol pokrútené, volali ho *kruták* (Sebedražie, o. Prievidza).

Hrčavý strom bol na Orave *hrčák* (Babín, o. Námestovo). Aj v Tekove rástli hrčavé stromy. Poradili si s nimi bez milosti: *Pospilujeme tie kruošliakke, nah usknú do jeseňi* (Prochot, o. Nová Baňa). A kršiak, presnejšie v skalickej oblasti *kršák* (Brodské, o. Skalica), bol zle vyvinutý strom.

Strom s dvoma kmeňmi nie je obvyklý, ale táto zvláštnosť bola vítaná, veď *s toho dvojáka buďe veľa dreva* (Veľké Straciny, o. Lučenec). Takýto strom s dvoma korunami, hoci v tomto prípade to bol nízkokmenný stromček, volali aj *dvojna* (Brodské, o. Skalica). A ak sa kmeň stromu rozdvojoval a vytvoril dve koruny, mal dva vrcholce, volali ho *nohavica: Strom, kerí sa rozvetvuje f polovici, s tñn je tá nohavica* (Pukanec, o. Levice).

Ako to platí pri vysokých a nízkych, veľkých a malých, hrubých a tenkých stromoch, tak aj tu sú prípady, že popri stromoch s kmeňom či kmeňmi nájde sa aj strom bez kmeňa. Takýto nízky strom bez kmeňa sa volá *podnoža* (Laskomerské, o. Banská Bystrica).

Svoje pomenovanie má aj osamelo stojaci strom. Na Myjave súvisí s tým, že je jeden, je to taký *jedinák* (Brestovec, o. Myjava). Pri Zvolene na rúbanskú, teda na paseku, býva takisto taký osamotený strom, taký *pasečnák: Videu som po takím pasečnákóm dubom stát' človeka* (Vígľaš, o. Zvolen). V gemerskom nárečí strom ponechaný na holých rúbanskách na obnovenie lesa nasemenením, teda semenáč, aj starý zlámaný osamelo stojaci strom volali *had'áš*. Našlo sa preň aj dobré uplatnenie. Ako vraví pamätník: *Stál som si na had'áš a merkoval som, kodi príde srna* (Revúca). Strom, ktorý rástol sám, osamelo, nazýval sa kedysi *samostojaci: skrz wisoké samostogice stromi gim (ovciam) stínu pripraviti* (HSSJ, 1779).

Okrem takýchto solitérov sú významným krajnotvorným prvkom stromoradia a aleje.³ Popri dopravne dôležitých cestách sa vysádzali dlhoveké stromy (napr. duby, buky alebo lipy), pri cestách nižších tried boli povolené aj ovocné stromy. Poskytovali pocestným tieň, miesto na oddych, boli orientačným prvkom, chránili pred vetrom, v zime pred vytváraním závejov, najmä ak boli me-

---

³ Najväčšou chránenou skupinou stromov podľa Katalógu chránených stromov je aleja pozdĺž bývalej kalvárie na Urpíne (Banská Bystrica). Tvorí ju 76 stromov, zväčša je to lipa veľkolistá, ale v stromoradi rastie aj 9 pagaštanov konských, 2 agáty biele a jeden javor poľný. Ich vek je od 150 do 250 rokov.

dzi nimi aj kriky. Na výsadbu stromov sa vzťahovali presné predpisy, ktoré sa týkali jednak konkrétnych povinností jednotlivých osôb (napr. počtu alebo aj určitých stanovených druhov drevín): *každi gazda poznowu po osem kusi stromuw posadi* (HSSJ, 1782); *keréhokolwek domu obywatel w blatnateg pak a sucheg zemy osykowých stromůw neyemeneg 20 saditi byl powinnen* (HSSJ, 1770), ale aj spôsobu výsadby: *a stromy na ssest krokow od gedna druheho do radu stawati* (1772). Aj v prípade ovocných alejí boli určené ich vlastníci. Tí boli povinní starať sa o ne i o prípadnú náhradu poškodených drevín. Patrila im úroda z ovocných stromov, hoci tú využívali aj pocestní: *strom pri ceste sstepowani žadneho nema od pocestnich pokoge, každý s neho neco utrhne* (HSSJ, 1696).

Stromoradie, stromorad: stromorad' (Cinobaňa, o. Lučenec) je „rad stromov obyč. pozdĺž cesty, rieky“. Mohlo sa vysádzať ako jeden rad stromov alebo ako aleja po oboch stranách nejakej cesty. Slovo stromoradie sa v tomto význame používa aj v spisovnom jazyku.

Slová *aleja, alej*, ktoré pochádzajú z francúzštiny, udomácnili sa nielen v spisovnej slovenčine. V slovenských nárečiach majú viaceré fonetické varianty (*áleja, alija, álija, ál'ija, álej*) a zároveň i viaceré významy (porov. SSN 1, heslo aleja i alej). Aleja v slovenských nárečiach môže (okrem iného) byť „cesta lemovaná stromoradiť“: *Nesmelo jenno rázdí bid na áli-ji, zametali zme to* (Ardanovce, o. Hlohovec); miestami na juhozápadnom Slovensku je to „rad stromov, stromoradie“. Dnes už kvôli alergiám zatracované topole, ktoré v okolí Skalice volajú *lindáče*, boli častými zástupcami drevín v alejách: *Bila tam z lindáčů celá aleja* (Kátov, o. Skalica). Topoľ sa totiž stal hraničným stromom a predovšetkým topoľová aleja bola znakom oddeľujúcim od seba dva majetky (porov. HSSJ, heslo topoľ).

Takýto rad stromov rovnakého druhu sa nazýval aj *linaj: V nedzelu zme išli na gaštanovú linaj pri kaštíli* (Bernolákovo, o. Bratislava). Toto pomenovanie je doložené aj v HSSJ: *ponewáč s timito stromkami linage, spalire w zahradách krásne se mužů ozdobiťi* (1796). Zároveň HSSJ dodáva ako synonymum aj ďalšie slovo – *špalier*, čo sú takisto dva rady oproti sebe stojacich ľudí lemujúcich obyčajne nejakú cestu, po ktorej má niekto prejsť. Alebo prenesene stromov či domov.

Ponechajme si ďalšie z nepreberného množstva „stromových tém“ na inokedy. Nech naše konanie nevedie k povzdychu: *čo sme si stromy porubali, mohli i naši potomci užítky mať* (HSSJ, 1760).

Archívne fondy a kartotéky nárečového oddelenia Jazykovedného ústavu E. Štúra SAV v Bratislave.

Historický slovník slovenského jazyka. 1 – 7. Red. M. Majtán et. al. Bratislava: Veda, 1991 – 2008.

Slovník slovenských nárečí. 1., 2. zv. Red. I. Ripka. Bratislava: Veda, 1994, 2006.

ZÁTURECKÝ, Adolf Peter: Slovenské príslovia, porekadlá a úslovia. Bratislava. Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1965. 396 s.

Živá voda (Pazovčania chodili na vodu na bezdám)

ANNA MARIČOVÁ

Podľa písaných dokladov Stará Pazova ležala veľmi nízko a následkom toho často bývala zaplavená. Pôda bola močaristá, voda na pitie bola zlá a nezdravá. Spodná voda bola vysoká, jej hladina v domácich studniach stúpala a neraz bola na dva metre od povrchu zeme, čím sa voda znečisťovala. Práve táto voda bola v dejinách Starej Pazovy príčinou chorôb a moru. Tak v roku 1873 následkom cholery v Pazove umrelo 471 osôb rozličného veku (Horvát, 2002), o čom nachádzame zmienky aj u Lilgeho (1932) a Aranickeho (1911).

V dávnej minulosti boli v Starej Pazove studne na križovatkách a pitná voda sa z nich čerpala mechanicky otáčaním dvoch kolies. Voda nebola kvalitná, obyvatelia boli nútení vŕtať si artézské studne do hĺbky 80 metrov (Lilge, 1932; pozn. aut. – niektoré boli aj hlbšie), najčastejšie na križovatkách, tzv. *bezdáňi*. Prvú takúto studňu vyvrtali niekoľko rokov pred 2. svetovou vojnou. Najstarší Staropazovčania, narodení na začiatku 20. storočia, si spomínajú, že *na vodu chodili gu kostolu* (pred *nemeckú školu*, oproti slovenskému kostolu), kde voda sama tiekla z rúry – ako *živá* – a podľa

---

Príspevok vznikol v rámci projektu *Slovenský jazyk, literatúra a kultúra vo Vojvodine v diachrónnej perspektíve, synchronných priesekoch z hľadiska kontextuálnej stratifikácie*, s finančným príspevkom Pokrajinského sekretariátu pre vedu a technologický rozvoj.

toho ju i pomenovali. Bola bystrá, chutná a kvalitná. *Živá voda* bola aj na tzv. *Ráckon kraji* neďaleko kostola. Potom pribudli studne v *Dlhon šore poľa Ďuricóu*, f *Kertise poľa Bírešou*, f *Prkosove poľa Slamai*, v *Grobersore na ráskršti*, f *Kurtašore poľa Hadríkou*, na *Ledare*, v *Dudare* a ďalšie. Neskoršie takéto studne vítali takmer v každej ulici. Pribudli tak studne v *Krivom šore poľa Ostojičov*, v *Potok šore* čiže na konci Šafárikovej ulice, na Učiteľskej ulici, v *Dlhom šore poľa Kulhavích*“ (Záborský, 2002). *Bezdáni* predstavovali väčšie alebo menšie murované stavby. Voda buď tiekla sama, alebo sa musel stlačiť určitý mechanizmus. Zo začiatku bola na studni jedna rúrka, neskoršie dve, tri alebo štyri.

Na pažitiach boli plytšie kopané studne *na sochu* pre statok. Vedľa stál válov (napájadlo), do ktorého sa lievala voda. Najprv sa studne zhotovovali z dreva, až neskoršie z betónu. Na cintoríne majú Staropazovčania navrtaný *bezdám*, z ktorého pumpujú vodu, keď *riad'ia* (upravujú) *hrobi* a keď dávajú prinesené kytice do *dunctovich fláš* (poháre na zaváraniny). Tá voda nie je na pitie, lebo *čečie stad'e*, *d'e ležia mrtvi*.

Takmer v každej domácnosti, obyčajne v druhom dvore, bola kopaná studňa *na sochu* alebo *na ko'eso*, alebo *bezdám* (vítaná studňa, z ktorej sa voda pumpovala). Voda z nich slúžila na varenie, kúpanie, vypieranie šiat, na napájanie statku a hydiny a na polievanie. *Obľievári* na Veľkonočný pondelok vodu načierali z týchto studní a pri nich aj *obľieval'i d'iouke*. Na *zmíva-ňa vlasóu* a na pranie sa používala buď *daždóuka/kišnica* (ktorá *sa chitala z oluka* – z odkvapu – *do plachoviho suda alebo do večej kan'e*, u bohatších Pazovčanov do *cistérni*, čo bola v zemi murovaná nádrž na dažďovú vodu), alebo sa nosila *živá voda z bezdám*. Studne kopali do hĺbky 7 až 9 metrov, dolu (v zemi) ich naokrúhlo obkladali tehľami *sečeňicóu* a nad zemou bol *zrup* (ohrada okolo studne) z dosák, neskoršie murovaný z tehál a najnovšie je z betónu. Na studniach so sochou sa vedro s vodou vyťahovalo *zo šibóu*, na tých s kolesom vedro viselo na reťazi (zriedka na *štrángu*), ktorá sa natáčala na hrubý drevený valec. Vedro bolo buď plechové, alebo drevené. (Drevené sa občas čistilo: kovovou lyžicou sa zoškraboval vodný mach.) Studne boli hore zväčša otvorené, neskoršie tie na koleso boli kryté a dookola obité *letvičkami* (latkami). Voda z týchto studní bola sladká a málokto ju pil. Bola studená, a preto sa v nej mohli *roschládzat' gerege* (dyne) alebo víno. *Gerega sa položila do vedra a spustila sa do stuňi*. Ke_ sa *roschladi-*

la, bolo ju načim vibrat'. Volakto zo starših ju probuvau začrie do vedra. Držau reťaz a pomrdávau vedro zboka nabok (informátorka Z. Dvornická, nar. roku 1927). Keď sa v sobotu zarezala sľieпка, dala sa do plátennej kapseli a na motúze sa spustila nad vodu, aby ju muče ňezapľuľi.

Živú vodu za piťia si Staropazovčania prinášali z bezdánu – z d'ed'ine/ot kostola, s Prkosova, z Dlhoho šoru, s Kertisu alebo z Groberšoru – v závislosti od toho, komu kde bolo najbližšie, v plechových kalajsuvaňich kantách (pokrytých smaltom/smaltovaných). Kanti (kanvy na vodu) boli svetlie aj višňovie (modré a tmavočervené), asi 3,5- a 6- až 7-litrové, zvláštneho tvaru. Hore bol vrchnák (asi 5 cm – ten vchádzal dnu do kanvy) a rúčka. Horná časť kanvy bola užšia, na nej boli dve malé deravé uchá, cez ktoré ponad vrchnák viedla rúčka z hrubého, takmer polcentimetrového drôtu, s dreveným držadlom v strede. Kalajz (smalt) na kantách sa často odbiu. Keď sa kanta pred'eravila alebo preťiekou vrchnák, neodhadzovala sa, ale ju odniesli g ľimárovi (klampiarovi), ktorý zmenil dno alebo ju zaliau – zaňituvau. V 60. rokoch sa voda nosila i v kante na rúru alebo vo vedre (obe boli smaltované – často bielej farby s rozličnými vzorkami, asi 10- až 12-litrové). Doma stáli kanti z vodou f pitvore za dverami. Voda sa z nich pila z vrchnáku alebo s kantički (smaltovaný džbán s uchom, asi litrový, ktorý stál na kuchynskom stole a prikrýval sa látkou ozdobenou výšivkou). Nebolo zvykom, aby každý mal svoj pohár alebo šálku na pitie. Z vrchnáku sa dávalo napit', keď niekto poprosil na bezdáne, alebo starým ľuďom, ktorí sedeli f kutkách (slepé dvere na vonkajšej časti domu). Živá voda slúžila na pitie, umývala sa ňou tvár, vlasy, v nej sa prali aj šaty.

Na vodu sa chodilo každý deň, niekedy aj viackrát, čo súviselo s počtom členov domácnosti a s tým, na čo vodu potrebovali. Po vodu obyčajne chodila mládež. Na mraku sa mátke (dievky) vybrali na vodu a pri bezdáne sa stretávali s inými dievčatami, ale aj z mládenci. Často sa tam zdržali dlhšie, než bolo treba, a doma ich potom hrešili. V Starej Pazove sa kanti nosili v rukách (Nikdy nie na obraňici! Obraňica – ohnutý drevený drúk, ktorý sa nosil na pleci, so zárezmi na oboch koncoch na zavesenie vedra – je prvok srbskej kultúrnej identity. Obraňica slúžila na nosenie vody a vôbec ťarchy, nejedna Srbka na nej niesla i koše na trh.).

Kezme boli d'ioučence, do ruki kantu a hajde na vodu. Šecko zme kceli vid'iet', aj zme sa zaihraľi. Ra zme nazeraľi cez oblok, počuľi zme, ako

si ena nariekala muža. *Ňved'el'i zme, kelko jesto hod'ím. A mi vrchnág do eňej ruki, kantu do druhěj a ud'i na bezdám. Ňékerá aj spadla, pa sa rosekla na vrchnák. Ňékedi náz aj pez napadóu* (informátorka Z. Dvornická, nar. r. 1927).

Živú vodu si Pazovčania brali aj do poľa. Na to slúžil *krčach* (hlinená, červeno-šedá nádoba s jedným uchom, na ktorom je dierka – *cecik* –, cez ktorú sa pije voda). Najčastejšie boli trojlitrové. Len zriedka sa na tento účel používala drevená *čoboľa*.

V súčasnosti, keď *bezdáňi* prestali plniť svoju funkciu, pomaly vyschli a ľudia ich zbúrali. Pamiatka na artézske studne sa zachováva iba na fotografiách a v spomienkach starších Staropazovčanov. Dodnes *jesto živá voda fKertíse* a ľudia ju tam pijú radšej než tú z vodovodu. Do samej studne prednedávnom namontovali akúsi pumpu, a tak i naďalej mnohí Staropazovčania *choďia na vodu na tento bezdám*.

LITERATÚRA

ARANICKI, Simeon: Pravoslavna srpska parohija u Staroj Pazovi krajem godine 1911. Sremski Karlovci: Srpska manastirska štamparija 1912. (Repr. 1995).

HORVÁT, Ján: Cholera roku 1873. In: Pazovský kalendár 1. Stará Pazova: SAVPO 2002. s. 32 – 40.

LILGE, Karol: Stará Pazova. Monografia. Nákladom a tlačou D. Pažického na Myjave 1932. (Repr. 2010).

ZÁBORSKÝ, Ján: Živá voda. In: Pazovský kalendár. 1. Stará Pazova: SAVPO 2002. s. 91 – 93.

ROZLIČNOSTI

---

*Premena a rozšírenie významového obrazu podstatného mena *domestik**

Podstatnému menu *domestik* sa chceme venovať najmä pre jeho v slovenčine nové frekventované použitie v oblasti športu – v cyklistike. Celkovo sú však zaujímavé aj „jemné“, no dynamické významové pohyby tohto výrazu, na ktoré sa v článku podujímame poukázať.

Podstatné meno *domestik* ako slovo cudzieho pôvodu vo všeobecnosti nepatrí medzi veľmi frekventované. Vyplyva z toho skutočnosť, že spracovanie tohto výrazu v dostupných slovenských slovníkoch je rozmanité. Ak si na orientáciu a porovnanie priblížime, aké významy sú dosiaľ lexikograficky zachytené, zistíme, že v každom zo slovníkov, v ktorom sa toto heslo uvádza, sa poukazuje na iný význam daného podstatného mena. Slovník súčasného slovenského jazyka A – G (2006) heslo *domestik* uvádza ako neživotné podstatné meno so štylistickým príznakom odborného výrazu z textilnej oblasti („typ bavlneného plátna“; doklad významu v kartotéke JÚLŠ už z r. 1946). V Slovníku cudzích slov (akademickom, 2005), ktorý je prekladom českého lexikografického diela Akademický slovník cizích slov (1995), zas *domestik* figuruje iba ako životné podstatné meno so štylistickým príznakom zastaranosti a knižnosti a s významom „domáci sluha, domovník“. V koncepčnom zmysle pôvodný slovenský Veľký slovník cudzích slov (2003) také slovo nezachytáva.

Významový obraz podstatného mena *domestik* sa však u nás za približne desať rokov, ak berieme do úvahy roky vydania spomenutých slovníkov, výrazne zmenil, čo je len ďalší dôkaz o veľkej dynamike a premenlivosti v našej súčasnej slovnej zásobe, zvlášť v lexike cudzieho pôvodu.

Text vznikol pri riešení grantového projektu *Analýza nových smerovaní vo vývine súčasnej slovenčiny s dôrazom na používateľské hľadisko* (VEGA č. 2/0125/14).

Domestik ako slovo latinského pôvodu s významom „sluha v dome, domácnosti“ (latinské prídavné meno *domesticus* – domáci, rodinný, súkromný, vlastný; latinské podstatné meno v pluráli *domestici* slúžilo okrem iných významov aj na označenie služobníctva, čeláde) napriek tomu, že ho uvádza už spomenutý preložený akademický Slovník cudzích slov, sa podľa výskytu v Slovenskom národnom korpuse dnes javí skôr ako ojedinelé, zriedkavé, nie zastarané. Jediný súčasný doklad v Slovenskom národnom korpuse – čo, samozrejme, neznamená absolútny, ale orientačný údaj – pochádza z prózy *Gubio. Kniha udavačov* (Trnava, 2009) slovenského autora žijúceho vo Švajčiarsku Dušana Šimka: *Peniaze som tajne brala z kasy našej domácnosti, v ktorej som pokrývala všetky výdavky vrátane domestikov a súkromného učiteľa pre nášho syna.*

Zaujímavejšie je, že pozadím nových a frekventovanejších významov výrazu *domestik* v súčasnej slovenčine je dnes gréčtina a francúzština. Pokiaľ ide o gréčtinu, podobu *domestik* zachytávame ako alternatívny či variantný výraz popri skoršej adaptácii termínu z oblasti histórie, najmä histórie vojenstva – *domestikos* (*domestika, domestikom* atď.). *Domestikos* označuje vrchného veliteľa byzantskej armády (na pozadí byzantského veliteľského titulu *domestikos* v singulári – *domestikoi* v pluráli, čo bol helenizovaný latinský titul *domesticus* – *protectores domestici* sa označovali príslušníci cisárskej stráže a cisárovej suity v starom Ríme). Podoba *domestik* v tomto význame by potom signalizovala silnejšiu mieru zdomácnenia, keď pôvodná grécka prípona *-os* v nominatíve singuláru odpadáva. Na ilustráciu tu uvedieme niekoľko dokladov zo súčasných odborných textov z oblasti histórie: *Okolo r. 959 rozdelil Romanos II. (r. 959 – 963) tagmata na východné a západné pod velením domestiká východu a domestiká západu, čo následne zjednodušilo nadchádzajúce vojenské ťaženia* (Treadgold, 1995, s. 34). – *Keďže Alexios niekoľko rokov pôsobil vo funkcii megas domestikos (najvyššieho veliteľa armády)* (Martin Husár: *Vojenstvo Byzancie a politických útvarov na území Karpatskej kotliny od 2. polovice 7. do začiatku 13. storočia.* Zdroj: http://constantinesletters.ukf.sk/images/issues/CL_v4_iss4_2011.pdf) – *Domestikovia, ako už bolo spomenuté, boli dvaja, každý pre jednu polovicu ríše západnú a východnú, ktorí boli v súlade s tradíciami a typom jednotky, ktorej velili, titulovaní ako stratēgos, doux, katepanō, domestikos, akolouthos, droungarios.* – *Konštantínov mladší brat domestik Východu*

Andronikos Doukas. – Byzantskému vojsku, ktoré sa zrejme skladalo z rovnakých jednotiek ako rok predtým, velil Michalom VII. čerstvo vymenovaný domestik Východu Izák Komnénos, starší brat budúceho cisára Alexia I. Komnénéna (Marek Meško: Byzantská armáda a loďstvo v 11. storočí pred nástupom dynastie Komnénovcov (1081). In: Vojenská história, r. 19, 2015, č. 4. Zdroj: <http://www.vhu.sk/data/att/6120.pdf>).

Podobu *domestik* popri *domestikos* nachádzame ojedinele už aj v iných slovenských odborných diskurzoch týkajúcich sa napríklad sociálnej (štátnoorganizačnej) hierarchizácie byzantského cisárstva: *Tieto práce s Barlaamovými názormi boli Palamovi, pochopiteľne, dobre známe. V Byzancii už predtým kolovali jeho spisy o astronómii a logike a Ján Kantakuzen, vtedy „veľký domestik“ Andronika III. – akýsi druh ministerského predsedu – mu dal katedru na Cisárskej univerzite (Imrich Belejkanič: Palamizmus v dejinách Byzancie. In: Annales historici Prešovensis. Anno 2005. Prešov: Universum, 2005, s. 9 – 24. Zdroj: <http://www.unipo.sk/public/media/12900/AHP2005.pdf>).*

Okrem vojenskej a štátnoorganizačnej oblasti (veliteľ, vysoký úradník) sa v byzantskom svete výraz *domestikos* používal aj v oblasti náboženských rituálov a ceremónií a aj z našich odborných textov je známy vo význame „hlavný (sólóv) spevák, vedúca osobnosť byzantského chrámového zboru a rituálov“. V tejto oblasti nateraz však popri termíne *domestikos* používanie podoby *domestik* nezaznamenávame.

Takto sa nám teda javí výraz *domestik* v odbornom používaní v rámci historického diskurzu. Badateľ tu jemný pohyb smerom k silnejšiemu zdomácneniu pôvodného gréckeho termínu *domestikos*.

V súčasnosti však existuje pomerne veľká športová societa – predovšetkým aktívni cyklisti a priaznivci cyklistiky –, ktorá výraz *domestik* pozná a používa v celkom inom význame. V slovenčine je pomerne nový – pohľad na graf časovej závislosti výskytu slov, čo je nový nástroj Slovenského národného korpusu, ukazuje prudší vzostup jeho frekvencie približne od r. 2011. Za jeho rozšírenie vďaka pravdepodobne cyklistickým televíznym prenosom a internetovým diskusiám športových fanúšikov a aktívnych športovcov. Nemalú zásluhu na tom má zrejme aj súčasná výborná pozícia Slovenska na profesionálnej svetovej cyklistickej scéne (víťazstvá Petra Sagana) a z toho vyplývajúci všeobecný záujem o túto oblasť a jej jazyk.

Ako *domestik* sa pomenúva člen pretekárskeho cyklistického tímu, ktorý v priebehu jednotlivých pretekov alebo etáp viacetapových súťaží pomáha a spolupracuje na tom, aby vedúci pretekár, potenciálny víťaz, teda líder tímu mal dostatok síl na záverečný víťazný výkon. Spolupráca sa týka jednak toho, aby sa dobre zvládli čiastkové, takticky vypracované výkony, pričom sa šetrí sily lídra, jednak zabezpečenia celkového komfortu lídra na trase (domestici mu podávajú vodu, ovocie a pod.). Tento športový význam aj slovná podoba *domestik* k nám prichádza prostredníctvom francúzštiny, pretože vo Francúzsku sa slovo *domestique* (vo význame „sluha“) v súvislosti s pomáhaním v cyklistike objavilo prvý raz. Najprv na začiatku 20. storočia v negatívnom, kritickom zmysle ako neprípustné pomáhanie víťazovi. Približne o sto rokov neskôr, teda dnes, sa však takáto spolupráca a pomoc vyvinuli v regulárny proces sprevádzajúci tímové cyklistické súťaženie.

Ingrid Hrubaničová

SPRÁVY A POSUDKY

Jazykovedec a pedagóg Ladislav Kučera sa dožíva 90 rokov

Jazykoveda a pedagogika predstavujú základné piliere profesionálneho života PhDr. Ladislava Kučera, CSc. Tieto dve osnovy tvoria vo svojom priesečníku pedagogiku slovenského jazyka. Práve na ňu zamerlal Ladislav Kučera svoje dlhoročné pôsobenie, výsledkom čoho je bohatá vedecká činnosť a množstvo vychovaných študentov pôsobiacich dnes na rôznych postoch v spoločnosti. Slovenský jazykovedec a pedagóg Ladislav Kučera sa roku 2016 dožíva životného jubilea 90 rokov. Zameriaval sa na teóriu vyučovania slovenského jazyka, otázky slovenského pravopisu, jazykovú kultúru, rétoriku či porovnávaci výskum slovenského a maďarského jazyka. Pôsobil najmä na východnom Slovensku.

Narodil sa 22. mája 1926 v Banskej Štiavnici, kde ukončil i učiteľský ústav so špecializáciou slovenský jazyk, ruský jazyk a hudobná výchova. Následne pôsobil ako odborný učiteľ na stredných školách na východnom Slovensku (v Trebišove, Čajkove, Geči, Slanci, Janíku a inde). V rokoch 1951 – 1954 študoval na Pedagogickej fakulte Slovenskej univerzity v Bratislave slovenský a ruský jazyk, v rokoch 1955 – 1958 pokračoval v ďalšom štúdiu na Filologickej fakulte Vysokej školy pedagogickej v Prešove v odbore slovenský jazyk. V roku 1968 získal na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave titul PhDr. a v roku 1976 mu bola na tej istej fakulte udelená vedecká hodnosť CSc. za prácu z teórie vyučovania slovenského jazyka.

Spoločenský význam mala jeho pedagogická a riadiaca činnosť. Tá prieniesla počas pôsobenia v Moldave nad Bodvou ovocie v podobe vzájomného porozumenia medzi študentmi slovenskej a maďarskej národnosti. Ladislav Kučera založil a z pozície riaditeľa viedol Jedenásťročnú strednú školu v Moldave nad Bodvou (1954 – 1966), neskôr Strednú všeobecno-vzdelávaciu školu a Základnú školu v Moldave nad Bodvou (1966 – 1971). Zo svojej

pozície sa obetavo venoval študentom i pedagógom a viedol aj učiteľský divadelný súbor.

Po obetavej práci v Moldave nad Bodvou sa pole jeho pôsobenia presunulo do Košíc. Ladislav Kučera bol v rokoch 1971 – 1988 riaditeľom Gymnázia a Jazykovej školy na Kováčskej ulici v Košiciach. Viedol semináre slovenského jazyka, založil a osobne viedol školský spevácky zbor či študentský orchester. Študenti dosahovali pod jeho vedením vynikajúce výsledky a úspechy vo vedomostných či športových súťažiach, ako aj v ďalšej mimoškolskej činnosti. Popri gymnáziu pôsobil Ladislav Kučera aj ako riaditeľ Jazykovej školy na Kováčskej ulici v Košiciach, v rámci ktorej bol dlhé roky predsedom komisie na štátnych skúškach z anglického, nemeckého a francúzskeho jazyka.

V rokoch 1962 – 1963 externe pôsobil na katedre slovenského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty Univerzity P. J. Šafárika v Prešove, v rokoch 1973 – 1975 na katedre pedagogiky Prírodovedeckej fakulty UPJŠ v Košiciach, v rokoch 1975 – 1976 na katedre psychológie Filozofickej fakulty UPJŠ v Košiciach (prednášateľ ruského jazyka), v rokoch 1975 – 1986 na Právnickej fakulte UPJŠ v Košiciach (prednášateľ rétoriky), od roku 1988 na Vysokej škole veterinárskej v Košiciach (prednášateľ slovenského jazyka pre zahraničných poslucháčov). V rokoch 1960 – 1987 pôsobil ako odborný poradca odboru školstva Východoslovenského krajského národného výboru v Košiciach pre vyučovanie slovenského jazyka, v rokoch 1974 – 1986 ako člen umeleckej rady Štátneho divadla v Košiciach.

Jeho autorská činnosť zahŕňa množstvo jazykovedných článkov uverejnených v periodikách, ako i samostatné publikácie: *Všestranné jazykové rozbor slovenčiny* (1968), *Druhy jazykových rozborov slovenčiny* (1971), *O príčinách slabšej pripravenosti žiakov zo slovenského jazyka* (1975), *Zdokonaľujme sa v spisovnej slovenčine – pre osvetových pracovníkov a učiteľov* (1980), *Rétorika I. – príručka pre poslucháčov Právnickej fakulty UPJŠ* (1983), *Rétorika II. – príručka pre poslucháčov Právnickej fakulty UPJŠ* (1986), *Výslovnosť desiatich európskych jazykov* (1995).

Spomeňme i jeho recenzentskú a redaktorskú činnosť. Ladislav Kučera prispieval do časopisu *Slovenský jazyk a literatúra v škole*, ale aj do jazykovedných časopisov, spolupracoval s Jazykovedným ústavom Ľudovíta Štúra SAV a s poprednými jazykovedcami. Pre kultiváciu slovenského jazyka na

východnom Slovensku mala význam jeho redaktorská činnosť v rubrike Kultúra rodnej reči vo Východoslovenských novinách. Roku 1961 bol významenaný titulom Vzorný učiteľ a neskôr aj ďalšími štátnymi oceneniami.

V širšom morálnom kontexte si zasluhuje úctu jeho postup roku 1968, keď zabránil prepusteniu niekoľkých pedagógov po prejavení ich národných postojov, ako aj jeho pomoc pri postupe študentov na teologické fakulty.

Ladislav Kučera venoval svoj život pedagogike, výskumu a šíreniu kultúry spisovného slovenského jazyka. O tom, že jeho práca padla na úrodnú pôdu, svedčia stovky žiakov pôsobiacich v rôznych oblastiach spoločnosti. Aj v ich mene želáme oslávencovi všetko najlepšie.

Katarína Džunková

Nová učebnica o vete, texte a štýle

[TÓTH, Sándor János: *Veta – text – štýl*. Komárno: Pedagogická fakulta Univerzity J. Selyeho 2015. 168 s. ISBN 978-80-8122-152-1.]

V minulom roku vydala Pedagogická fakulta Univerzity J. Selyeho v Komárne vysokoškolskú učebnicu *Veta – text – štýl*. Vyšla v rámci série vysokoškolských publikácií na komárňanskej univerzite. Jej autor, odborný asistent na tamojšej katedre slovenského jazyka a literatúry Sándor János Tóth, upriamil pozornosť na problematiku, ktorá patrí k nadčasovým otázkam v lingvistickom teréne. Za cieľ si stanovil výklad syntézy súvislostí z roviny syntaktickej, štylistickej a textovej ako najvyššej roviny jazykového systému.

Pred vydaním bola učebnica testovaná na vyučovaní viacerých predmetov, ako napr. syntax, textová lingvistika, štylistika a pragmatika. Autor koncipoval knihu v súlade s vysokoškolskými predmetmi a prednáškami. Učebnica je rozdelená do šestnástich kapitol, ktoré sú rámcované úvodom, použitou literatúrou a vydavateľskými posudkami. Je určená pre bilingválne prostredie, slovenské a maďarské. Dôvodom vytvorenia učebnice bolo iste

aj to, že medzi maďarčinou a slovenčinou existujú výrazné typologické rozdiely morfológického charakteru.

Podľa autora ovládanie významu slov a morfológických pravidiel ešte neznamená, že sme schopní prekladať. V slovensko-maďarskom kontexte slovosled a vetná skladba nie sú primárnym problémom, najmä pri hovorovom variante jazyka. Slovenčina je flektívny typ jazyka a maďarčina aglutinačný typ, pričom v oboch jazykoch je gramatická informácia integrovaná do tvaru slova. Autor tak považuje slovosled za voľnejší, ako napríklad v analytických jazykoch (angličtine). Možno len oceniť, že pri spracúvaní témy prezentované poznatky cyklicky rozvíja. Svoju pozornosť S. J. Tóth zameriava na syntagmatiku s uvedením klasifikácie jednotlivých konštrukcií (morfológických, lexikálnych, syntagmatických, vetných, polovetných a súvetných), všima si gramatickú a modálnu stavbu viet, opisuje gramatické typy viet a naznačuje postup pri vetnom rozboře. Tóth takisto upozorňuje na negáciu v slovenčine a maďarčine, pričom objasňuje operátory gramatickej negácie a jazykové prostriedky negácie v slovenskom i maďarskom jazyku. V tejto súvislosti treba vyzvihnúť komparatívnu metódu práce – porovnávacie hľadisko predmetnej témy. V centre záujmu autora je nielen vetná syntax, lež i nadvetná syntax, textová lingvistika, štylistika i to, „čo je za hranicou sémantiky“ – pragmatika (c. d., 2015, s. 161). Tieto disciplíny ponúkajú prijímateľovi možnosť interdisciplinárneho skúmania jednotlivých lingvistických disciplín. V rámci štylistickej analýzy textu autor charakterizuje základné pojmy štylistiky. Podáva definíciu vety, výpovede, jazykového prehovoru a jazykového prejavu. Kontext vníma ako súvislosť medzi významom menších jednotiek a častí vzhľadom na väčšie úseky textov. Následne opisuje žánrové modelové štruktúry.

Najväčším pozitívom knihy je, že súvislosťami medzi gramatickosystémovou rovinou jazyka (syntaxou) a komunikačno-pragmatickým pohľadom na jazyk (textovou lingvistikou) autor vytvoril prepojenie medzi tradičným deskriptívnym a komunikačným pohľadom na jazyk. Pre S. J. Tótha je teda dôležité, aby adresát mal interdisciplinárny pohľad na súvislosti medzi disciplínami, ktoré sa zaoberajú jazykovými jednotkami zložitejšími ako slovo.

Z hľadiska využitia princípu názornosti treba pozitívne hodnotiť spojenie teoretickej prezentácie s uvádzaním príkladov. Práca systematizuje odborné poznatky do prehľadného celku. Môžeme len konštatovať, že zámer

– prezentovanie syntézy poznatkov už spomínaných disciplín z hľadiska slovenského a maďarského jazyka – sa autorovi podarilo dosiahnuť. Zároveň vyzdvihujeme tú skutočnosť, že sa pri spracúvaní témy dôsledne pridržiava princípu od všeobecného ku konkrétnemu. Z didaktického hľadiska pôsobia motivujúco otázky na začiatku jednotlivých kapitol a cvičenia i odkazy na ne na konci podkapitol. S. J. Tóth verí, že javy, ktoré môžeme nájsť v komunikácii v dvojjazyčnom prostredí, poslúžia na rozšírenie poznatkov o susednom národe.

Kniha je užitočnou pomôckou najmä pri štúdiu slovenského jazyka na Univerzite J. Selyeho v Komárne i pre vysokoškolských poslucháčov slovakistiky v Maďarsku. Vyslovujeme presvedčenie, že kniha sa pre nich stane primeranou oporou pri získavaní poznatkov z jazykovedy.

Lenka Mandelíková

SPYTOVALI STE SA

Tvar lokálu singuláru podstatného mena *jojo*. – Pán T. H. z Námestova nám napísal, že má spor so svojim 76-ročným priateľom, pretože sa nevedia dohodnúť na tom, aký je tvar lokálu singuláru od podstatného mena *jojo*, teda priateľov trápi odpoveď na otázku, na čom sú zavesené kľúče, keď sú pripevnené na hračke s názvom *jojo*.

Slovo *jojo* sa priradzuje k podstatným menám stredného rodu zakončeným v základnom tvare na samohlásku *o* a skloňuje sa podľa vzoru *mesto*. To znamená, že v tvare lokálu singuláru má tvar (*na, o*) *joje*, teda *kľúče sú zavesené na joje*, môžeme *sa rozprávať o joje* a pod. Ten istý problém majú používatelia jazyka aj pri podstatnom mene *lečo*, často sa totiž spytujú na tvar lokálu singuláru, ktorý má správnu podobu (*o, na*) *leče*, napr. *mäso na leče*, t. j. mäso pripravované na leče.

Používatelia jazyka by však mohli mať pochybnosti aj pri iných tvaroch podstatného mena *jojo*, a to plurálových. Ak nahliadneme do Slovníka súčasného slovenského jazyka (2011, s. 447), nájdeme pri podstatnom mene *jojo*¹ (slovo je homonymné s nesklonným prídavným menom *jojo*² v spojení *jojo efekt*) s významom „detská hračka v podobe kotúčika s drážkou po obvode na tenkom povrázku, ktorý sa pri pohybe nahor a dolu samočinne navíja a odvíja“ nielen tvar genitívu singuláru (ktorý je v lexikografickom spracovaní obligátny), ale aj iné tvary, ktoré by mohli predstavovať pre používateľov problém, najmä plurálové tvary nominatívu – *joja/jojá*, genitívu – *jojí*, datívu – *jojám/jojám* a lokálu – *jojach/jojách*.

Napriek tomu, že slovo *jojo* nepatrí k slovám s vysokou frekvenciou v jazykovej praxi, bude potrebné vo výkladových slovníkoch a príručkách doplniť v gramatickom aparáte aj tvar lokálu singuláru, ako je to pri slove *lečo*.

Sibyla Mislovičová

Byť na niekoho vysadený. – „Keď niekto povie, že jeho šéf je naňho vysadený, znamená to, že ho má šéf rád a žičí mu, alebo, naopak, že ho nemá rád a robí mu zle?“ spýtal sa pracovníčok jazykovej poradne Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV pán P. B.

Spojenie *byť vysadený na niekoho/niečo* nie je spracované ako frazeologizmus v slovenských frazeologických slovníkoch ani v kodifikačných a normatívnych slovníkoch slovenského jazyka. V Slovníku českej frazeologie a idiomatiky sa uvádza v podobe *bejt na někoho vysazenej* s významom „byť na niekoho nahnevanej, pozorne si ho všímať a využívať každú príležitosť na jeho kritizovanie a pokarhanie“. V slovenčine sa táto situácia vyjadruje väčšinou spojeniami *sedieť na niekom*, *zasadnúť si na niekoho* alebo *vozit' sa na niekom*, ktoré sa zaraďujú do spisovnej vrstvy slovnej zásoby medzi hovorové expresívne výrazy.

K negatívne významu uvedenému v citovanom českom frazeologickom slovníku pribudol novšie v češtine opačný, pozitívny význam, čomu nasvedčuje výklad slova *vysazený* v českom Slovníku nespisovné češtiny (2009): s veľkým záujmom o niečo, takisto však o veciach, ktoré niekomu prekážajú, na ktoré je alergický. Podobne sa spracovalo prídavné meno *vysadený* do slovenského Slovníka slangu a hovorovej slovenčiny od P. Oravca (2014), kde sa uvádzajú dva významy: 1. zameraný, s intenzívnym pozitívnym vzťahom k niečomu/niekomu, zaujímavý, obľubujúci, 2. zameraný, s intenzívnym negatívnym vzťahom k niečomu/niekomu, neznášajúci, alergický. Používanie jedného zvratu v dvoch protichodných významoch, ktoré sa dotvárajú v závislosti od kontextu, nie je v slovenčine vylúčené. Podobne funguje napríklad aj frazeologizmus *to je jeho slabá stránka* (ktorého významy sa uvádzajú v Krátkom slovníku slovenského jazyka, 2003, pri hesle *stránka*): 1. v tom je slabý, nevyniká, napr. *pravopis je moja slabá stránka*, aj 2. to je jeho záľuba, má to rád, napr. *cestovanie po exotických krajinách je moja slabá stránka, som zaň ochotný utratit' aj posledné euro*.

Z výkladu slova *vysadený* v Slovníku slangu a hovorovej slovenčiny vyplýva, že v slovenčine sa týmto slovom vyjadruje vzťah, či už negatívny, alebo pozitívny, k veciam aj k osobám (k niečomu/niekomu), čo možno doložiť príkladmi zo Slovenského národného korpusu, napr. *Nietzsche sa nedá čítať ako v čakárni u lekára, ale mám k nemu vzťah. Mám však veľmi rád aj ruskú a britskú literatúru. Nie som vysadený len na tohto nemeckého šialen-*

*ca. – Ten, kto ma pozná, vie, že som vysadený na Madonnu. – Terezin druhý frajer bol vysadený na kostýmy. – Už od prírody bol vysadený na policajtov a súdnych znalcov a všetkých tých poctivých riťopcháčov. – Domáci je ras a na dve veci je priam vysadený... nefajčiarsky vestibul a kniha návštev... – Najviac bol tréner vysadený na Ševelu, dlhodobo je na Czinegeho, sklamal ho aj Szilárd Németh. Z vyhľadávania na internetových stránkach sa však ukazuje, že mladší používatelia slovenského jazyka v internetovej komunikácii spojenie *byť vysadený na niekoho/niečo* používajú predovšetkým v kladnom význame, napr. *nie som vysadený na luxus, som vysadený na pekné vyzerajúce jedlo, som vysadený na mačky a tie najobcyčajnejšie domáce domiešané kreatúry mám najradšej.**

Štylisticky príznakový výraz *byť vysadený* sa v súčasnosti používa v neoficiálnej komunikácii na vyjadrenie kladného i záporného vzťahu, pričom význam spojenia vyplýva z konkrétnej komunikačnej situácie, v akej sa použije, alebo z kontextu. Negatívny či pozitívny vzťah šéfa môžeme vyjadriť jednoznačnejšie, keď si postážujeme, že *šéf na nás sedí*, alebo sa naopak pochválime, že *šéf na nás drží* alebo *trpí* (hovorové vyjadrenia, že niekto k niekomu prechováva náklonnosť), *má nás rád/v oblube.*

Katarína Kálmánová

Z NOVÝCH VÝRAZOV

Slová, ktoré nenájdete v Krátkom slovníku slovenského jazyka (21)

V texte nadpísanom *Slová, ktoré nenájdete v Krátkom slovníku slovenského jazyka* pokračujeme v uverejňovaní slov, s ktorými sme sa v ostatných rokoch stretli najmä v odborných, ale čiastočne aj v publicistických textoch a ktoré nie sú v doterajších vydaniach KSSJ (viacej o tom pozri v Kultúre slova, 2014, roč. 48, č. 1, s. 58).

stránkovač -a mn. N a A -e m. neživ. **1.** stránkovací stroj **2.** inform. počítačový program slúžiaci na stránkovanie, usporadúvanie textu do stránok, na prezeranie textu po stránkach: *s. súborov, s. textov, s. albumu*

strednorozmerový príd. ktorý má stredné rozmery: *s. kábel, s-á doska; s. test, s-á skúška*

strechovitost' -i ž. vlastnosť toho, čo má tvar šikmej strechy: *s. plášťa suda; s. hlavy; meranie s-i povrchu*

strelisko -a -lísk, **strelišťe** -a -líšť s. (slovo je už v SSJ) poľov., šport. miesto, z ktorého sa strieľa: *batériové s., oblúkové s., pištoľové s., s. pre krátke zbrane, s. pre malokalibrové a guľové disciplíny*

strelivina -y -vín ž. (slovo je už v SSJ) explozívne používaná výbušnina, strelný prach: *s. na báze dusičnanov, s. koloidného typu; strelivinový* príd.: *s-á náplň*

striasací príd. (slovo je už v SSJ) tech. ktorý slúži na striasanie: *s. stroj, s. stôl, s. automat, s-ia doska mláťačky, s-ie sito*

striedač¹ -a mn. N -i m. živ. (slovo je už v SSJ) človek, ktorý strieda iného na jeho mieste: *vrtný robotník s., vodič s.; striedačský* príd.: *s-é vozidlo*

striedač² -a mn. N a A -e m. neživ. **1.** elektrotech. zariadenie na premenu jednosmerného prúdu na striedavý prúd: *s. napätia, trojfázový s.; solárny s.* pre solárne panely **2.** tech. zariadenie na vykonanie zmeny niečoho: *s. smeroviek; striedačový* príd.: *s. pohon, s-á stanica, s-é moduly, s-é systémy*

striedačkový príd. hovor. týkajúci sa striedačky, vzťahujúci sa na striedačku: *s. hráč, s. incident, s-á lavica, s-á lavička, s-é výmeny*

strižňa -e -í ž. (slovo je už v SSJ) film., telev. miestnosť, v ktorej sa zostrihávajú filmy al. filmové zábery a videonahrávky: *práca v s-i, digitálna s., kompletizovanie filmu v s-i*

strmienkový príd. (slovo je už v SSJ) týkajúci sa strmienka, vzťahujúci sa na strmienok: *s. uzáver, s-á výstuž; s-á ocel'; anat. s. sval (v uchu)*

stropnica -e -níc ž. (slovo je už v SSJ) **1.** stav. stropný trám: *drevená s., kovová s.* **2.** plochá stropná lampa: *krištáľová s., okrúhla s., štvorcová s.;*

stropnicový príd. (slovo je už v SSJ): *s. systém, drevený s. krov*

stržový príd. týkajúci sa strže, vzťahujúci sa na strž: *geol. s-á erózia*

stužovací príd. (slovo je už v SSJ) určený na stužovanie, na vystuženie: *s. gél, s. prášok, s. prostriedok, s-ia látka; s. profil, s-ie drôty, s-ie tyče*

stužovač -a mn. N a A -e m. neživ. prostriedok na stužovanie, stužovadlo: *tekutý s., želatínový s., s. šľahačky, s. textilu*

styčník -a m. (slovo je už v SSJ) tech. miesto styku dvoch prvkov, styčný bod: *ocel'ový s., s. na rohovom uholníku stožiaru; styčnickový príd.: s. plech, s-é dosky*

subdodávka -y -vok ž. (slovo je už v SSJ) čiastková dodávka tovaru, prác, služieb, dodávka v kooperácii: *s. materiálu, s. stavebných prác, s-y pre automobilový priemysel; subdodávkový príd.: s. projekt, s-á firma, s-é služby*

súčinný príd. (slovo je už v SSJ) kniž. spolupracujúci, spolupôsobiaci, synergický: *s. kolektív; byť s. s príslušnými orgánmi, byť s. pri vyšetrovaní; súčinne* prísl.: *mnohé faktory budú s. pôsobiť na ekonomiku, problém riešiť s. so starostom obce*

súprúd -u m. odb. súbežný prúd: *s. látok, súčiniteľ vlnového s-u, vetranie šachty na princípe s-u, vedenie vzduchu v s-e; súprúdový príd.: s. zmiešavací ventil, s. výmenník tepla, s. šachtový reaktor*

sústrednosť -í ž. vlastnosť ukazujúca na spoločný stred: *s. dvoch kružníc, s. vonkajšieho a vnútorného priemeru, s. zabrúsenia kuželových plôch*

sústrojenstvo -a s. tech. súbor dvoch al. viacerých strojov al. zariadení, vhodnejšie agregát: *dieselelektrické s., s. plynovej turbíny*

sutinový príd. (slovo je už v SSJ) geol. súvisiaci so sutinou, vzťahujúci sa na sutinu: *s. kužel, s. les, s. žľab, s-á fauna a flóra; bot.: fialka s-á Viola saxatilis, mliečnik s. Tithymalus glareaosus*

súvekosť¹ -i ž. kniž. vlastnosť ukazujúca na jestvovanie, výskyt v tom istom čase: *s. hrobov so sídliskom, s. osád, s. slovanského kmeňa s pribuznými kmeňmi v Európe*

svetelnotechnický príd. 1. týkajúci sa svetelnej techniky, vzťahujúci sa na svetelnú techniku: *s-é zariadenia; s-á spoločnosť* 2. týkajúci sa technických parametrov z hľadiska svetla, osvetlenia: *s. posudok, s. projekt, s. výpočet, s-á štúdia; svetelnotechnický* prísl. k 2: *s. znehodnotený byt, s. obmedzovať okolité budovy*

svetlicový príd. týkajúci sa svetlice, rakety na osvetľovanie, vzťahujúci sa na svetlicu: *s-á pištoľ, s-á raketa, s-é bomby; s-á šou*

svetlopriepustný príd. ktorý prepúšťa svetlo: *s. materiál, s. papier, s-á roleta, s-á látka, s-á nádoba; svetlopriepustnosť¹ -i ž.: *s. fólie, vysoká s., miera s-i**

sviečkareň -rne -rní ž. závod al. dielňa na výrobu sviečok: *rodinná s.; hlohovská s.*

sviečkarstvo -a s. výroba sviečok: *stredoveké s.; sviečkar -a m. výrobca sviečok; **sviečkarka** -y -riek ž.; **sviečkarský** príd.: *s. tovar, s-á dielňa; s. cech**

svorkovnica -e -níc ž. (slovo je už v SSJ) elektrotech. doska z nevodivého materiálu, na ktorej sú svorky: *bakelitová s., prístrojová s., rozbočovacia s., s. elektromotora; svorkovnicový príd.: *s. rozvádzač, s. kryt, s-á skrinka**

symbolový príd. obsahujúci symboly, týkajúci sa symbolu, vzťahujúci sa na symbol: *s. ovládač, s. kláves, s. displej, s-á modulácia, s-é obrázky*

synchronizátor¹ -a L -e mn. N a A -y m. neživ. (slovo je už v SSJ) 1. odb. prístroj al. zariadenie na udržanie zhodného chodu dvoch strojov, zariadení al. súčastí jedného stroja al. zariadenia: *s. času, nastavenie s-a, funkcia s-a; fot. s. blesku; aut. s. riadenia; inform. s. súborov* 2. biol. časovač biologického rytmu 3. telev. generátor na výrobu synchronizačných impulzov v snímacom reťazci: *s. obrazu a zvuku*

synchronizátor² -a D a L -ovi mn. -i m. živ. odb. kto má na starosti synchronizáciu niečoho: *koordinačná rola s-a; zodpovednosť s-a; synchronizátor-ka* -y -riek ž.

sypanina -y ž. stav. sypaný materiál do výkopov; materiál určený na budovanie sypanej konštrukcie: *kamenitá s., kamenito-hlinitá s., štrkovitá s, hlušinová s.*

sypateľný príd. ktorý možno sypať: *s. odpad, s-é materiály*; **sypateľnosť** -i ž.: *dobrá s., nedostatočná s., s. krmiva, metóda stanovenia s-i*

sytný príd. (slovo je už v SSJ) odb. **1.** používaný pri sypaní: *s. komín* **2.** týkajúci sa sypania, vzťahujúci sa na sypanie; týkajúci sa sypaného materiálu: *s. uhol, s. objem, s-á hmotnosť*; **sytnosť** -i ž. (slovo je už v SSJ): *index s-i prášku, uhol s-i*

šanón -a/-u m. hovor. obal na spisy, usporadovač, zaraďovač, zakladač, fascikel: *pákový š., š. na spisy*; **šanónový** príd.: *š. mechanizmus, š. vzorkovník, š-á skriňa, š-é regály*

šarkaniáda [-n-] -y -niád ž. akcia spojená s púšťaním šarkanov: *detská š., š. v materskej škole, zážitky zo š-y*; **šarkaniádový** príd.: *š-á súťaž, š-é týždne* v ktorých sa konajú šarkaniády

šarža -e -í ž. (slovo je už v SSJ) **1.** hut. náplň pece al. nejakého stroja: **2.** odb. presné označenie výrobnej položky, ktoré sa používa najmä v potravinárskom, chemickom a farmaceutickom priemysle: *výrobná š., š. lieku, š. skúšaného produktu; číslo š-e*; **šaržový** príd.: *š. certifikát, š. test, š-é etikety, š-é číslo*

šaržovitý príd. ktorý má charakter šarží: *š. charakter výroby, š. proces, š-é dávkovanie, š-é získavanie extraktov*

širokozáberový príd. ktorý má široký záber: *š. očistný prostriedok; š. rozhadzovač, š. mikrofón, š. zavlažovač, š-á kosačka; š. antibiotikum širokospektrálne*

škáromer -a/-u L -e mn. -y m. nástroj na meranie šírky škár: *listový š., listkový š., metrický š., ocelový š.*; **škáromerový** príd.: *š-á mierka*

šmýkací príd. určený, slúžiaci na šmýkanie: *š. tunel, nafukovací š. hrad; š. krúžok, š-ia podložka; š-ia plocha*

šmýkadlo -a -diel s. **1.** tech. (slovo je už v KSSJ) súčiastka (stroja) s posuvným pohybom po klzných plochách: *š. lisu, kovové š., plastové š., š-á trolejbusových zberačov* **2.** šmýkačka **3.** prostriedok na šmýkanie: *entomologické š. nástroj na zber hmyzu šmýkaním po vegetácii; š. na sneh* **4.** dopr. námorný evakuačný sklz

šnurovadlo -a -diel s. prostriedok na šnurovanie; šnúrka: *okružle š., ploché š., prepletané š.*

špárový príd., správne **škárový**

špecifikátor¹ -a mn. -i m. živ. kto špecifikuje niečo: *š. náhradných dielcov*

špecifikátor² -a L -e mn. N a A -y m. neživ. prostriedok na špecifikáciu niečo: *prístupový š.*, *š. formátu*, *š. typu*, *š. tvaru*; inform. *š. pamäťovej triedy*

šplhací príd. určený, slúžiaci na šplhanie: *detský š. rebrík*, *š-ia sieť*, *š-ia stena*, *š-ia tyč*, *š-ie lano*

štátnosprávny príd. týkajúci sa štátnej správy, vzťahujúci sa na štátnu správu: *š. charakter*, *krajská š-a štruktúra*, *prenesená š-a rozhodovacia činnosť*, *š-e orgány*, *š-e kompetencie*

štátnozamestnanecký príd. týkajúci sa štátnej služby, štátneho zamestnanca: *š. pomer*, *š. vzťah*, *š-é miesto*

štatutár -a m. kto je oprávnený konať v mene organizácie, inštitúcie, podniku, firmy a pod., štatutárny zástupca: *š. obce*, *š. školy*, *š. bytového družstva*, *š. obchodnej spoločnosti*, *š. podniku*, *š. neziskovej organizácie*;
štatutárka -y -rok ž.

štetkový príd. ktorý je určený na štetky; vykonávaný štetkou; ktorý má štetky: *š. držiak*; *š. náter*; zool. *obaľovač š. druh motýľa*

štetovnica -e -níc ž. (slovo je už v SSJ) stav. konštrukčný prvok, ktorý tvorí súčasť opornej steny na spevnenie výkopových jám a pod.: *ocelová š.*, *plastová š.*, *š. z tvrdého dreva*, *hlbka zaradenia š-e*; **štetovnicový** príd. (slovo je už v SSJ): *š. systém*, *š-á stena*

štiepenka -y -niek ž. garb. spodná vrstva kože, ktorá vznikla po vodorovnom rozdelení usne a má horšie fyzikálne vlastnosti: *bravčová š.*, *hovädzia š.*, *odpadová š.*; **štiepenkový** príd.: *š. velúr*, *podšívková š-á useň*, *stielková š-á useň*

štiepkovač -a mn. N a A -e m. neživ. stroj na spracovanie konárov na štiepkový: *diskový š.*, *kotúčový š.*, *elektrický š.*, *mobilný š.*

štiepkovať -uje -ujú nedok. robiť štiepky: *š. konáre*, *š. drevnú hmotu*

štihlostný príd. týkajúci sa štihlosti, vzťahujúci sa na štihlosť: *š. pomer hrádze*; *š. pomer vinutia pružiny*, *š. koeficient*, *š. kvocient*

štrbinomer -a/-u L -e mn. -y m. nástroj na meranie šírky štrbín, škáromer: *optický š.*

štrkonosný príd. (slovo je už v SSJ) odb. ktorý prináša štrk, ktorý sa vyznačuje zvýšeným ukladaním štrku: *š. vodný tok*, *š-á rieka*; **štrkonosnosť** -i ž.: *veľká š. rieky*, *š. tokov*

štrkoviskový príd. týkajúci sa štrkoviska: *š-á pôda*, *š-é jazero*, *š-é riečne nánosy*; zool. *koník š.*

štruktúrotvorný príd. odb. ktorý vytvára, vytvorí štruktúru: *š. činiteľ, š. proces, š. prvok, š. znak, š-á látka, š-á zásada, š-á zložka; štruktúrotvorne* prísl.: *pôsobiť š.*

štruktúrovať -uje -ujú nedok. i dok. odb. vytvárať, vytvoriť štruktúru, štruktúry, usporadovať, usporiadať do štruktúry, štruktúr, štrukturalizovať: *š. rozhovor; š. informácie, š. poznatky, š. text, š. didaktické postupy; inform. š. internetovú stránku*

štvorcestný príd. odb. ktorý zabezpečuje rozvádzanie niečoho na štyri smery alebo umožňuje zmiešavanie niečoho zo štyroch smerov: *š. odbočovač, š. zmiešavací ventil, š-á armatúra, š-á spojka, š-á distribúcia vzduchu*

štvorkolka -y -liek ž. štvorkolesové (motorové) vozidlo bez karosérie; malé štvorkolesové vozidlo: *pracovná š., športová š., terénna š.; elektrická š., detská š.; š. pre zdravotne postihnutého človeka, š. s predĺženými laktóvými opierkami* rehabilitačná zdravotná pomôcka

štvorkový príd. týkajúci sa štvorky, vzťahujúci sa na štvorku, obsahujúci štvorku: *š. mesiac apríl; š. mariáš vo štvorici; šport. š. volejbal ktorý hrajú iba štyria hráči; š. stenový výstup, š. terén v horolezectve; mat. š-á sústava*

štvorvodičový príd. (slovo je už v SSJ) elektrotech. ktorý sa skladá zo štyroch vodičov: *š. kábel, š. elektromer; š. ventilátor, š-á prípojka telekomunikačnej prenosovej siete; š. systém, š-á sústava, š-á sieť; š-é zapojenie*

štvorylkový príd. týkajúci sa štvorylky, vzťahujúci sa na štvorylku: *š. krok, š. tanečný festival, š-é tance, š-é tanečné kreácie*

Matej Považaj

Z JAZYKOVÝCH RUBRÍK

Cez tisíc?

SILVIA DUCHKOVÁ

Neraz počujeme, že niekto *má cez štyridsať rokov*, že napr. *zájazd stál cez 500 eur* alebo že *do súťaže sa zapojilo cez tisíc účastníkov*. Z takýchto slovných spojení možno vyčítať, že predložkou *cez* sa v nich chce vyjadriť prevyšujúca, presahujúca miera, počet niečoho. Predložka *cez* má v slovenčine viacero významov: miestny, napr. *prejsť cez hranice*, *vydať sa cez púšť*, *prehodiť cez plot*, časový, napr. *cez prázdniny* (t. j. počas prázdnin), *cez týždeň* (v priebehu týždňa), *cez noc* (v noci), ale aj význam spôsobu, prostriedku alebo prostredníctva, napr. *smiech cez slzy*, *nákup cez internet*, *vybaviť cez ministerstvo*. Vyššiu mieru, počet či hodnotu v slovenčine vyjadrujeme predložkou *vyššie* alebo *nad*. O človeku, ktorý prekročil štyridsiatku, teda povieme, že *má vyššie* alebo *nad štyridsať rokov*, spomenutý *zájazd stál vyššie* či *nad 500 eur* a *do súťaže sa zapojilo vyššie* alebo *nad tisíc účastníkov*.

(Roľnícke noviny, 2009, č. 47, 20. novembra, s. 19)

ISSN 0023-5202

MIČ 49 300